

**ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΨΕΥΔΟΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ
ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗΣ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ***

* Παπαγιάννη Βούλα: *«Προσεγγίσεις της ψευδοθεωρίας του ρατσισμού. Κριτήρια ανίχνευσης ρατσιστικών προτύπων»* στο: Μάρκου Γεώργιος, Παρθένης Χρήστος (επιμέλεια): *«Διαπολιτισμική εκπαίδευση - Θεωρία και πράξη»*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2011. Σελίδες 72-101

«Ζωγράφε, αν έχεις ψυχή μέσα στο σώμα σου, ζωγράφισε και μαύρα αγγελάκια! Κι αυτά πάνε στον ουρανό, κι αυτά τα αγαπάει η Παναγία...», ικετεύει τους ζωγράφους αυτού του κόσμου ένας μαύρος πατέρας που έχασε το μαύρο του παιδί και δεν βλέπει πουθενά ζωγραφισμένο ένα μαύρο αγγελάκι. Είναι στίχος στο πολύ γνωστό λατινοαμερικάνικο τραγούδι «ανχελίτος νέγκρος» που με συγκλονιστικό τρόπο επιβεβαιώνει την αποτελεσματικότητα των ρατσιστικών διακρίσεων: και ως νεκρός παραμένεις θύμα τους, δεν πρόκειται ποτέ να αλλάξεις κατηγορία!

Ένα άλλο πολύ γνωστό λατινοαμερικάνικο νανούρισμα είναι το «ντουέρμε - ντουέρμε νεγκρίτο» (κοιμήσου, νάνι - νάνι μαυρούλη). «Κοιμήσου, νάνι - νάνι, μαυρούλη, γιατί αλλιώς θα έρθει ο άσπρος διάβολος να σου φάει το ποδαράκι».

Μέσα από τους στίχους του διαφαίνεται μία απειλή (παγκόσμιο φαινόμενο ο συνετισμός των παιδιών μέσα από τον φόβο) συγχρόνως όμως αμφισβητείται και η ευρωπαϊκή άποψη περί «φοβερού» χρώματος (μαύρος διάβολος, μαύρη μέρα, μαύρη μοίρα). Τα παιδιά στην Ευρώπη τα φοβερίζουμε με κάθε είδους «μπαμπούλες» μαύρου χρώματος, αλλού με άσπρους. Το δίπολο καλός - κακός δεν συμπίπτει πάντα με το δίπολο λευκός-μαύρος.

Ο Μάρκ Τουέιν έλεγε πως «τα ταξίδια είναι θανατηφόρα για τα στερεότυπα», προφανώς όταν δεν εθελotuφλείς. Ο Στρατής Μυριβήλης, στον «Καημό του Αντρέα», έχει καταθέσει ένα κείμενο με εκφράσεις που σήμερα θα τις καταγγέλλαμε τουλάχιστον ως μη «politically correct». «Αμέ! Να πάρει βόλτα όλο τον ντουινιά. Να πάει να βρει τους κοκκινόπετσους με τα λοξά μάτια και τα παρδαλά φτερά στο κεφάλι. Να ταξιδέψει στον κόρφο του Μεξικού, στις αγκαλιές του Καναδά και της Αλάσκας».

Ο Juan Bondi¹ αναφερόμενος στην κρυφή δύναμη των λέξεων μιλάει για αγώνα ενάντια στη διαφθορά των λέξεων επισημαίνοντας έτσι ότι απαιτείται δράση ενάντια στα στερεότυπα, τις υπόνοιες και τους πολιτισμικούς συνειρμούς με τους οποίους συνδέονται λέξεις ή φράσεις.

Από ανάγκη για ανοχή στις διαφορές και ως αντίδοτα στη διείσδυση του ρατσισμού γεννήθηκαν κινήματα, όπως η πολιτική ορθότητα (political correctness), αλλά ακόμα και αυτά μπορεί να εκφυλιστούν. Η πολιτική ορθότητα που ξεκίνησε στις ΗΠΑ ως μη

1 Bondi, J.: La lucha contra la corrupcion de las palabras: Lenguaje, politica y etica. Στο: Ciudadanias incocclusas, Vigil, N., Zariquiey, R. (edit.), Pontificia Universidad Catolica del Peru, GTZ, Lima, 2003 σελ.17-24.

ιντεγκριστική², επειδή θεμελιώνεται σε μια φιλελεύθερη θεώρηση των θρησκευτικών προβλημάτων και ως το αντίθετο του ρατσισμού αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα. «Τείνει να γίνει μια καινούργια μορφή φονταμενταλισμού που επενδύει με τρόπο τελετουργικό και σχεδόν λειτουργικό την καθημερινή γλώσσα, που δουλεύει πάνω στο γράμμα δίχως να νοιάζεται και πολύ για το πνεύμα»³.

Θα μπορούσε κανείς να αναφέρει πολλά παραδείγματα από ρατσιστικές φράσεις που χρησιμοποιούνται ευρύτατα στην Ελλάδα. Θα αναφέρω ενδεικτικά το «καπνίζει σαν αράπη», με την οποία προφανώς αποδίδεται μία επιβλαβής συνήθεια σε όλους τους Άραβες και γενικότερα μαύρους της γης. Επίσης, «σαν γύφτος είσαι», είναι μία φράση απαξίωσης που χρησιμοποιείται για να δηλώσουμε ότι δεν συμφωνούμε και επικρίνουμε το γούστο ή την εμφάνιση κάποιου.

Η έκφραση «αυτός είναι γύφτος» αφορά μία μη αξιοπρεπή στάση κάποιου, προφανώς υπονοώντας πολλά αρνητικά για τους Ρομά.

Αλλά και παροιμίες με ρατσιστικές φράσεις συναντάμε συχνά. Αναφέρω ενδεικτικά το «τον αράπη κι αν τον πλένεις το σαπούνι σου χαλάς». Είτε χρησιμοποιείται για να δείξουμε την εμμονή κάποιου να μην αλλάξει τις κακές του συνήθειες, είτε για να δείξουμε την αδυναμία κάποιου να είναι καθαρός, οι μαύροι άνθρωποι καταδικάζονται σε ένα αρνητικό στερεότυπο. Η διαβάθμιση της ρατσιστικής διάκρισης σύμφωνα με την απόχρωση του δέρματος είναι πάρα πολύ παλιά υπόθεση και μπορούμε να αναφέρουμε αρκετά παραδείγματα, αλλά η πιο πρόσφατη εκδοχή εφαρμογής της ήταν στο σύστημα του Apartheid.

Από πολύ παλιά, τόσο παλιά όσο και οι ρατσιστικές διακρίσεις, είναι γνωστές επίσης οι προσπάθειες θυμάτων ρατσιστικής διάκρισης να ανοίξουν το χρώμα τους ώστε «να περάσουν για λευκοί».⁴ Είτε γίνεται για λόγους άμυνας και επιβίωσης είτε λόγω ενστερνισμού της δήθεν ανωτερότητας του «λευκού δέρματος», είναι μια ένδειξη των πιο ανώδυνων συνεπειών των ρατσιστικών διακρίσεων λόγω των οποίων απειλείται η ίδια η ζωή των αμέτρητων θυμάτων του ρατσισμού.

Συχνά στα νηπιαγωγεία, τα παιδιά μαθαίνουν «τα νεγράκια» ή «τα αραπάκια» και διασκεδάζουν με τον χαρούμενο ρυθμό. Προβληματισμοί επί του περιεχομένου του τύπου «με ποιο δικαίωμα στέλνεις στον θάνατο τόσα μαύρα παιδάκια» ή «γιατί δεν θα κλάψουν οι μάνες τους», ή «γιατί δεν τα αναζητάει κανείς» φαίνεται ότι δεν απασχολεί το αντίστοιχο εκπαιδευτικό προσωπικό⁵.

Αλλά και οι άνθρωποι με αναπηρίες δε «γλυτώνουν» από τη «σοφία» του λαού μας. «Γέλασε και η κουτσή Μαρία», λέγεται συχνά, λες και οι άνθρωποι με αναπηρία δεν δικαιούνται να γελάνε. Αντίστοιχα χρησιμοποιείται και η έκφραση «καλά, δεν σε είπαμε

2 Ο Ουμπέρτο Έκο ορίζει τον ιντεγκρισμό ως μια θρησκευτική και πολιτική τοποθέτηση δυνάμει της οποίας οι θρησκευτικές αρχές πρέπει να γίνουν το μοντέλο της πολιτικής ζωής και η πηγή των νόμων του κράτους, κάνοντας συγχρόνως τον ουσιαστικό διαχωρισμό μεταξύ φονταμενταλισμού και παραδοσιαρχίας ως εξ αρχής συντηρητικές τοποθετήσεις, και ιντεγκρισμών που θέλουν να είναι προοδευτικοί και μάλιστα επαναστατικοί (Έκο Ο.: Η έννοια της μισαλλοδοξίας, Στο: Η μισαλλοδοξία, Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών, ΕΞΑΝΤΑΣ, Αθήνα 1999, σελ.18.)

3 οπ.π.

4 Woodward, K.(ed.): Identity and difference, The Open University, Sage, London 1997, σελ.71.

5 Η βία είναι διάχυτη σε πολλά παιδικά τραγούδια (π.χ.ο μπάριμπα-Μπήλιος) και παραμύθια (το κοριτσάκι με τα σπέρτα, ο Κοντορεβυθούλης, η Σταχτοπούτα, η Κοκκινোসκουφίτσα, Χένσελ και Γκρέτελ)

και καμπούρη», δηλώνοντας ότι είναι φρικτή κατηγορία να έχει κανείς κάποια δυσμορφία ή αναπηρία, διαιωνίζοντας έτσι τον σύγχρονο Καιάδα.

Από την άλλη πλευρά τα Μ.Μ.Ε. δεν χάνουν ευκαιρία να τονίζουν την τσιγγάνικη καταγωγή κάποιων συλληφθέντων, χαρακτηρίζοντάς τους - πριν καν δικαστούν - ενόχους. Το ίδιο ισχύει και για αλλοδαπούς συλληφθέντες.

Τα ποσοστά αναλφαβητισμού και υποσιτισμού σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού στην Ελλάδα, όπως και το επίπεδο ζωής και οι συνθήκες διαβίωσής τους, αποτελούν ένδειξη ύπαρξης δομικού ρατσισμού. Οι διαφημίσεις είναι διαποτισμένες από ρατσιστικά πρότυπα: οι γέροι είναι άχρηστοι ή μένουν αποσβολωμένοι μπροστά στις νέες ανακαλύψεις ή είναι ανάξιοι εραστές. Οι ρυτίδες στο πρόσωπο είναι στίγμα, το γήρας δεν συγχωρείται.⁶ Τα ποτά παρουσιάζονται σε συνδυασμό με μια γυναίκα και το σεξ. Τα κορίτσια πρέπει να είναι ψηλά και αδύνατα σχεδόν ανορεξικά, τα αγόρια μυώδη και ψηλά, ενώ επιτρέπονται μόνο τα γυαλιά ηλίου. Τα παιδιά παρουσιάζονται μέσα από μια σεξιστική οπτική ή ως κακόβουλοι απαιτητές χωρίς καμία δημιουργικότητα, χωρίς προσωπικότητα. Τα παιδιά από την Αφρική δεν εμφανίζονται με οικογένεια, αλλά μόνα τους λες και φυτρώνουν, ξυπόλυτα και ρακένδυτα. Οι υπέρβαροι άνθρωποι και ειδικά οι γυναίκες λοιδορούνται και παρουσιάζονται ως συνώνυμο του άχρηστου, μη επιθυμητού και ως άτομα μειωμένης αντίληψης. Οι φτωχοί είναι ανίκανοι, τεμπέληδες, κατώτεροι.

Πάντα υπάρχουν κατηγορίες διάκρισης με ρατσιστικά κριτήρια, για τα θύματα δεν υπάρχει «σωτηρία», ούτε δυνατότητα αλλαγής κατηγορίας.

Από τον Μπάρμπα-Θωμά που επιλέγει να παραμείνει σκλάβος παρά να γίνει ελεύθερος, ως τον ευγενή άγριο τον τελευταίο των Μοϊκανών, ως τον Τεν-Τεν που όπου και να πάει είναι ο πιο έξυπνος και φέρνει τη λύση για τους υπόλοιπους αδαείς και υποδεέστερους, ο ρατσισμός διαποτίζει τη ζωή μας. Στα ερωτήματα γιατί παραμένει ο ρατσισμός επίκαιρος, γιατί παραμένει δελεαστικός, γιατί δημιουργούνται νέοι θύτες, γιατί επιβιώνει, γιατί αναπαράγονται τα υβριστικά και επικίνδυνά του ψεύδη, η απάντηση είναι κυνικά απλή: για το κέρδος! Πάντα στον ρατσιστή οι ρατσιστικές διακρίσεις δυνητικά παρέχουν κέρδος οικονομικό και αύξηση εξουσίας και δύναμης.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ;

Με την έννοια ρατσισμός εννοούνται «αφενός η εγωκεντρική υπερηφάνεια για τη δική μας ομάδα, η προτίμηση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της ομάδας, η πεποίθηση ότι αυτά τα χαρακτηριστικά είναι ουσιαστικά βιολογικής φύσεως και ότι μεταφέρονται στις επόμενες γενεές και αφετέρου οι αρνητικές αντιλήψεις για άλλες ομάδες που δεν έχουν τα χαρακτηριστικά της οικείας ομάδας, συνδεδεμένες με την ανάγκη και τάση να διακρίνουμε, όσον αφορά την ομάδα, διαφορετική ομάδα και να την αποκλείσουμε από την πλήρη συμμετοχή στη ζωή της κοινότητας/ κοινωνίας».⁷

Με τον όρο «ρατσισμός» υποδηλώνεται από τη μια πλευρά η εθνοκεντρική υπερηφάνεια για την οικεία ομάδα, στην οποία ανήκει το άτομο, η προτίμηση και υψηλή αξιολόγηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, η πεποίθηση ότι αυτά είναι ουσιαστικά βιολογικής φύσης,⁸ αμετάβλητα και μεταφέρονται στις επόμενες γενιές –είναι μια πεποίθηση που

6 Gordon, Paul: Dewsbury: race, education and the press, in: Issues in Race and Education; London 1987

7 οπ.π.

8 Lewontin, Richard: Are the races different?, in: Gill, Dawn; Levidow, Les / (Hrsg.): Anti-racist science teaching; London: Free Association Books; 1987

ευνοεί ιδιαίτερα τη διάρκειά τους και μ' αυτήν το μη αμφισβητήσιμο -.⁹ Από την άλλη εννοείται η διαμόρφωση αρνητικών αντιλήψεων για άλλες ομάδες που δε διαθέτουν τα χαρακτηριστικά αξιολόγησης στον βαθμό που τα διαθέτουν τα άτομα της οικείας ομάδας, με αποτέλεσμα να αξιολογούνται ως άτομα μη ικανά να συμμετέχουν στην κοινωνία.¹⁰

Ακόμα και η αποδοχή ύπαρξης ποικιλίας από «ανθρώπινες ράτσες» και η κατηγοριοποίηση των ανθρώπων σύμφωνα με αυτές, συνιστά κριτήριο για να χαρακτηριστεί κάποιος ρατσιστής.¹¹

Τα τελευταία χρόνια η έννοια του ρατσισμού χρησιμοποιείται ως μια γενικευμένη αξιολόγηση πραγματικών και φανταστικών διαφορών, που παρατηρούνται σε ποικίλες ομάδες ή κοινωνικές κατηγορίες, σε χαρακτηριστικά, όπως η ηλικία, η κοινωνική τάξη, η υγεία, η μόρφωση, το θρήσκευμα και προορίζεται να νομιμοποιεί συμπεριφορές σε βάρος άλλων ομάδων. Όλο και πιο συχνά αυτές οι συμπεριφορές δεν περιορίζονται πλέον σε φραστικές εκδηλώσεις, αλλά αποκτούν μαζικό χαρακτήρα κι εκφράζονται με τη βία¹².

Η Κοινωνική Ψυχολογία ασχολείται με την ερμηνεία κι εξήγηση ρατσιστικών δειγμάτων συμπεριφοράς στα πλαίσια μιας ευρύτερης κουλτούρας, προωθώντας θεωρητικές κατασκευές, όπως αυτή του αρνητικού στερεότυπου, τα είδη της προκατάληψης, για ν' αναλύσει βασικές διαδικασίες διάκρισης μεταξύ οικείου και ξένου. Όμως ελάχιστα συμπεριλαμβάνονται στις αναλύσεις αυτού του είδους δομικοί παράγοντες και σπανιότατα διερευνάται η σχέση των μεταβολών που συντελούνται στην κοινωνική δομή (λ.χ. η διεύρυνση των κοινωνικών κατηγοριών, των στρωμάτων ή η συρρίκνωσή τους, η εξαφάνισή τους, η παροδικότητά τους κ.λπ.) με τις μεταβολές που παρατηρούνται στις εκφράσεις κι εκδηλώσεις του ρατσισμού.

Εάν τοποθετήσουμε τις ρατσιστικές συμπεριφορές κι εκδηλώσεις σε μια κλίμακα από την απλή φραστική εκδήλωση (π.χ. ανέκδοτα σε βάρος ομάδων και κοινωνικών κατηγοριών) ως τη σωματική, άμεση, φυσική εξόντωση του αποδέκτη της ρατσιστικής διάκρισης και τις εξετάσουμε παράλληλα με τον βαθμό μαζικότητας της δράσης, μπορούμε θεωρητικά να δεχθούμε ότι οι διαβαθμίσεις του ρατσιστικού φαινομένου, αποτελούν συνάρτηση του βαθμού των μεταβολών που προκύπτουν στη δομή μιας κοινωνίας και που τα άτομα βιώνουν ομαδικά ή αντιλαμβάνονται μέσα από την οικεία ομάδα.

Ο ρατσισμός δημιουργείται από γενικευμένη αξιολόγηση πραγματικών ή ρατσιστικών διαφορών με αναφορά σε μεροληπτικά χαρακτηριστικά και αποσκοπεί στην παράνομη νομιμοποίηση συμπεριφορών σε βάρος άλλων ομάδων. Επιγραμματικά επισημαίνεται (βλ. παρακάτω) η διαφορά ανάμεσα σε ένα εθνοκεντρικά και ένα ρατσιστικά «σκεπτόμενο» άτομο. Ένα εθνοκεντρικά «σκεπτόμενο» άτομο ισχυρίζεται και λέει «η δική μου θρησκεία είναι η μοναδική αληθινή, η γλώσσα μας η πιο πλούσια και η πιο εξελιγμένη, τα υλικά μας αγαθά τα πιο φίνα, τα αντικείμενα της τέχνης μας τα ωραιότερα, έχουμε καλύτερα ρούχα, καλύτερη τροφή, καλύτερη λογοτεχνία, καλύτερο θέατρο» κ.ο.κ. Ο ρατσιστικά «σκεπτόμενος» πάει πιο πέρα ισχυριζόμενος ότι όλα αυτά ήταν δυνατόν να επιτευχθούν «επειδή είμαστε βιολογικά ανώτεροι», αιτιολογεί συνεπώς

9 Cashmore, E. Ellis: The Logic of racism; London: Allen & Unwin; 1987

10 Banton, Michael: Racial theories; Cambridge: Cambridge University Press; 1987

11 Adams Vannoy, M.: The multicultural imagination, Routledge, London 1996, Σελ.10

12 Memmi Alb.,: Rassismus, Europäische Verlagsanstalt, Hamburg 1992, σελ.103

το αίσθημα πολιτιστικής ανωτερότητας με βιολογικά επιχειρήματα. Αποδίδει συνεπώς τις πολιτιστικές διαφορές σε βιολογικούς παράγοντες. Με άλλα λόγια πιστεύει ότι οι συγκεκριμένοι τρόποι συμπεριφοράς όπως η οικογενειακή δομή, ο τρόπος διασκέδασης, η στάση απέναντι σε κάθε τι νεωτεριστικό κ.ο.κ., είναι κληρονομημένοι και όχι μεμαθημένοι. Γενικεύοντας συνεπώς στην απόδοση χαρακτηριστικών ενός μέλους μιας μη οικείας ομάδας σε όλα τα υπόλοιπα δημιουργεί στερεότυπα.

Στη διάδοση της άποψης ότι οι προκαταλήψεις αποτελούν εγγενές γνώρισμα ενός συγκεκριμένου τύπου προσωπικότητας και ότι οι αιτίες για τα φαινόμενα του φασισμού και του ρατσισμού πρέπει να αναζητηθούν στον αυταρχικό χαρακτήρα συνέβαλε ο Adorno¹³ στη δεκαετία του '50 με την έρευνά του για τον αυταρχικό χαρακτήρα. Ο αυταρχικός χαρακτήρας έχει ως βασικά γνωρίσματα την αυστηρή προσήλωση σε κανόνες και αρχές, καθώς και την παθολογική αναζήτηση και εξάρτηση από καθοδηγητές. Οι αιτίες που οδηγούν στη δόμηση του αυταρχικού χαρακτήρα ανιχνεύονται στο οικογενειακό περιβάλλον και ειδικότερα στον αυταρχικό τρόπο αγωγής, εκφραζόμενος κύρια μέσα από τις απαιτήσεις του πατέρα για τάξη, υπακοή, υποταγή, και καταπίεση της σεξουαλικότητας. Τα παιδιά που ανατρέφονται σε ένα αυταρχικό οικογενειακό περιβάλλον μαθαίνουν να υποκύπτουν, αλλά και ταυτόχρονα να αγαπούν την εξουσία του πατέρα, ενώ ταυτιζόμενα με τον «καταπιεστή πατέρα» προσπαθούν να αποφύγουν την τιμωρία και να κερδίσουν την εύνοιά του. Η ταύτιση με τον «θύτη» δεν επιτρέπει την έκφραση της επιθετικότητας των παιδιών απέναντι στους γονείς τους και αναζητούν «εναλλακτικούς» στόχους. Αντικείμενα της επιθετικότητάς τους γίνονται συνήθως άτομα τα οποία θεωρούνται «ανίσχυρα» ή «κατώτερα». Σύμφωνα με τον Adorno¹⁴, η ψυχική δομή μιας τέτοιας προσωπικότητας χαρακτηρίζεται από ισχυρές τάσεις εθνοκεντρισμού τόσο στη σκέψη όσο και στη δράση. Η ομάδα προέλευσης αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης των υπολοίπων ομάδων, οι οποίες και απαξιώνονται. Η λειτουργικότητα της απαξίωσης του «άλλου» συνίσταται στην ανύψωση του αδύναμου «εγώ».

ΜΟΡΦΕΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

Ο ρατσισμός παρουσιάζεται συνήθως με τις κάτωθι μορφές: ως **φυλετισμός**, η ρατσιστική διάκριση δηλαδή που στηρίζεται στη δήθεν ύπαρξη τεσσάρων άνισων ανθρώπινων φυλών και της φυλετικής ιεράρχησης των ανθρώπων σε ανώτερους και κατώτερους. Οι φυλές ιεραρχούνται κατά σειρά σε λευκή, κίτρινη, κόκκινη και μαύρη.¹⁵ Οι άνθρωποι που δεν τους είχαν «ανακαλύψει» οι Ευρωπαίοι εξερευνητές, όπως οι Πολυνήσιοι ή εκείνοι που γεννιούνται από την ερωτική συνεύρεση ανθρώπων από διαφορετικές «φυλές», οι λεγόμενοι μιγάδες, μοιραία χαρακτηρίζονται υπάνθρωποι.¹⁶ Αυτή δε η κατηγοριοποίηση έχει κυρίαρχο κριτήριο την αρτιμέλεια, την ευρωστία, την «κανονικότητα» με συνέπεια τον αποκλεισμό των αναπήρων από τη φυλετική τους ομάδα.

13 Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row

14 Ο.π.

15 Phoenix, Ann: *Black, White or Mixed Race*, London: Routledge 1993

16 Pettman, Jan: *Whose Country is it Anyway? Cultural Politics, Racism and the Construction of Being Australian*. In: *Journal of Intercultural Studies*, V.9, No.1, June 1988

Ως **σεξισμός** που βασίζεται στη δήθεν βιολογική ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων, όπου η γυναίκα είναι υποδεέστερη και οφείλει να υπηρετεί και να υπακούει τον άνδρα και στην υποβάθμιση ανθρώπων και των δύο φύλων, όλων των ηλικιών, στερούμενους από την προσωπικότητά τους και δίνοντας αποκλειστικά έμφαση μόνο σε ό,τι έχει σχέση με τις γενετήσιες λειτουργίες ή εξυπηρετούν πρακτικές του σεξ. Συνήθως δε το άτομο υποβαθμίζεται σε σημεία του σώματός τους που είναι σεξουαλικά «χρήσιμα». Η «κανονικότητα» σε σχέση με τη σεξουαλική ταυτότητα ή/και σεξουαλική συμπεριφορά εκδηλώνεται με μορφές σεξισμού, όπως η ομοφοβία, ο μισογυνισμός, η γεροντοφοβία, η παιδοφοβία..

Ως **περιβαλλοντικός -οικολογικός ρατσισμός**, η υποβάθμιση ή καταστροφή του περιβάλλοντος δηλαδή κάποιων ανθρώπων ή ομάδων ή ολόκληρων εθνών, επειδή θεωρούνται κατώτεροι ή επειδή θεωρείται πως δεν έχουν ίδιες ανάγκες με τους «ανώτερους» ανθρώπους και τις ομάδες που συγκροτούν.¹⁷ Πρόκειται για την αιτία που προκαλεί ορδές απεγνωσμένων οικολογικών προσφύγων.

Ως **καθημερινός ρατσισμός** που είναι η συμπεριφορά που στηρίζεται ή προσανατολίζεται σε ρατσιστικά κριτήρια και που έχει γίνει καθημερινή συνήθεια, είτε αφορά σχολιασμό κάποιων ατόμων είτε αφορά την καθύβρισή τους, την υπονόμηση των δικαιωμάτων τους, τη στέρηση της προσβασιμότητάς τους σε απλά πράγματα, όπως να πετάνε τα σκουπίδια τους στον ίδιο σκουπιδοτενεκέ, να είναι κακοί οδηγοί και να τους βρίζεις γιατί είναι υπέρβαροι, να κάνουν θόρυβο γιατί έχουν γιορτή και να βρίζεις όλο τους τον πολιτισμό, να γενικεύεις και να διακρίνεις με βάση τα στερεότυπα.

Ως **κοινωνικός ρατσισμός** που οι διακρίσεις στερούν από τον άνθρωπο τα βασικά του δικαιώματα λόγω κοινωνικής καταγωγής και στιγματισμού, που έχουν ως συνέπεια τον κοινωνικό αποκλεισμό, τη φτώχεια και την περιθωριοποίηση ή/και προκαλείται με πρόφαση ή εξαιτίας τους.¹⁸ Ο Π.Μπουρντιέ (1999) έχει εισάγει τον όρο του φυλετισμού της νοημοσύνης, ως «μια μορφή κοινωνιοδικίας που είναι χαρακτηριστική μιας κυρίαρχης τάξης της οποίας η δύναμη στηρίζεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην κατοχή τίτλων, οι οποίοι, όπως οι σχολικοί τίτλοι, θεωρούνται πως είναι εγγυήσεις νοημοσύνης και οι οποίοι σε πολλές κοινωνίες έχουν πάρει θέση -και μάλιστα για την πρόσβαση σε θέσεις οικονομικής ισχύος- παλιών τίτλων, όπως οι τίτλοι ιδιοκτησίας και οι τίτλοι ευγενείας»¹⁹.

Ο Galtung²⁰ στη θεωρία του περί δομικής βίας υποστηρίζει ότι πρέπει να γίνεται σαφής διαχωρισμός μεταξύ του **θεσμικού ρατσισμού** και του άμεσου –**προσωπικού ρατσισμού**. Με την έννοια του άμεσου – προσωπικού ρατσισμού υπονοείται το φαινόμενο που παραδοσιακά αποδίδεται με τις έννοιες της φυλετικής διάκρισης, της ρατσιστικής προκατάληψης που έχουν ως αποδέκτη φυσικά πρόσωπα κι ομάδες, ενώ με την έννοια του θεσμικού ρατσισμού εννοούμε τις κοινωνικές δομές που παρεμποδίζουν

17 Η περίπτωση των ατομικών πειραμάτων από τις ΗΠΑ στα νησιά Μπικίνι, είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα

18 Σ' αυτόν τον κόσμο τον μικρό τον μέγα είναι καλύτερο να γεννηθείς ευρωπαϊά αγελάδα παρά φτωχός σε χώρα του αναπτυσσόμενου κόσμου, διαπιστώνει ο Ιγνάσιο Ραμονέ αξιολογώντας την κατάσταση σε διάφορες χώρες του κόσμου. Έτσι, ενώ μια αγελάδα επιδοτείται στην Ευρώπη με 4 ευρώ, πάνω από 1 δις άνθρωποι προσπαθούν να επιβιώσουν με λιγότερο από 1 δολάριο την ημέρα., 510.000.000 άνθρωποι δεν έχουν πρόσβαση σε επαρκή τροφή, ενώ 4.000.000 πεθαίνουν ετησίως από αιτίες που σχετίζονται με τον υποσιτισμό.

19 Μπουρντιέ, Π. (1999) Κείμενα Κοινωνιολογίας. Σελ. 86,87.

20 Galtung J., Violence, Peace and Peace Research»: Journal of Peace Research, 1969 σελ. 167-191

άτομα μιας out-group να αυτοπραγματοώνονται ως κοινωνικά άτομα και να έχουν τα ίδια δικαιώματα μ' αυτούς που ανήκουν στην in-group.

Ο **δομικός-θεσμικός ρατσισμός** κατά τον Galtung²¹ είναι ενσωματωμένος στις κοινωνικές δομές, αποτελεί τη μη έκδηλη πλευρά του ρατσιστικού φαινομένου, υφίσταται κι αναπαράγεται εφόσον η διαφορετικότητα και η διαφοροποίηση θεωρούνται ταυτόσημες με την κοινωνική ανισότητα, δηλαδή τη διαφοροποιημένη συμμετοχή στα κοινωνικά αγαθά κι επηρεάζει άμεσα την εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών στα άτομα και στις ομάδες.

Ο ρατσισμός εμφανίζεται επίσης σε σχέση με το μέσο έκφρασης ως **λεκτικός ρατσισμός** (ανέκδοτα, παρατσούκλια, δυσφήμιση και χλευασμός μέσω λεκτικών σχημάτων σε λογοτεχνικά έργα), ως **ρατσισμός μέσω εικόνας** (φωτογραφία, σκίτσο, ηλεκτρονική απεικόνιση, κινηματογραφικές ταινίες με αντίστοιχα περιεχόμενα,) και **ρατσισμός των ΜΜΕ** με στόχο την γελοιοποίηση, υποβάθμιση, απαξίωση και εν τέλει την ρατσιστική διάκριση μέσω του λόγου και της εικόνας ατόμων, ομάδων, κοινωνικών οργανώσεων, εθνών και των πολιτισμών τους. Οι Ινουίτ ονομάζονται συστηματικά *Εσκιμώοι* (παρατσούκλι που σημαίνει αυτός που τρώει ωμό ψάρι), οι μαύροι *Αράπηδες* ή *Νέγροι*, οι γλώσσες τους είναι διάλεκτοι, οι κατοικίες τους «καλύβες». Υπογραμμίζεται πως οι διάφορες μορφές ρατσισμού μπορεί να συνυπάρχουν, ανατροφοδοτούνται, ενδυναμώνονται και λειτουργούν σαν συγκοινωνούντα δοχεία τόσο μεταξύ τους, όσο και με κάθε μορφή βίας και κοινωνικής αδικίας που μπορεί να χρησιμοποιηθούν ανάλογα με την περίπτωση και αυτό καθίσταται σαφές στον τρόπο με τον οποίο το διαδίκτυο έχει χρησιμοποιηθεί από ρατσιστές και ρατσιστικές οργανώσεις και απεδείχθη πολύ αποτελεσματικό. Ο ρατσισμός στο διαδίκτυο συνήθως μεταμφιεσμένος εξελίσσεται δυνητικά στην πιο αποτελεσματική συνθετική μορφή και ταυτόχρονα μέσο εξάπλωσης και δραστηριοποίησης του ρατσισμού.²²

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ- Η ΜΙΣΑΛΛΟΔΟΞΙΑ

Από τις αρχαίες κοινωνίες (Αρχαίοι Έλληνες, Αιγύπτιοι, Ρωμαίοι) ο διαχωρισμός «εμείς» και «οι άλλοι», «οι βάρβαροι», λειτούργησε ως σημείο αναφοράς και διαφοράς του εκάστοτε πολιτισμού με τον έξω-από –αυτόν κόσμο. Στην Αρχαία Ελλάδα για παράδειγμα - όπου λόγω του πολυθεϊσμού και της έννοιας της δημοκρατίας η ανοχή εμπόδιζε ακραίες μορφές μισαλλοδοξίας να αναπτυχθούν – αυτή η ίδια η δημοκρατία των πόλεων, περιόριζε την ελευθερία και την ισότητα με νόμους που υπέτασσαν το άτομο στην Πόλιν. Ο Σωκράτης κατηγορήθηκε ότι δεν είχε τους ίδιους θεούς με την Πόλιν και καταδικάστηκε γι' αυτή²³.

Στην Αρχαία Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, οι επαρχίες και τα κατακτημένα εδάφη της έβριθαν διαφορετικότητας λαών, πολιτισμών και θρησκειών. Η μισαλλοδοξία, ιδιαίτερα για τους Εβραίους, ήταν καθημερινό φαινόμενο, στο οποίο ο εκάστοτε Ρωμαίος αυτοκράτορας

21 Galtung J. ο.π.

22 Η περίπτωση της ρατσιστικής οργάνωσης που εμφανίζονταν στο διαδίκτυο ως «Schulhof» (σχολική αυλή) στη Γερμανία και παγίδευσε χιλιάδες ανήλικους επισκέπτες πουλώντας είδη εφηβικής μόδας και χαρίζοντας DVD με ρατσιστικά περιεχόμενα, συνιστά ένα τέτοιο παράδειγμα

23 Jacqueline de Romilly (1999): «Η Αρχαία Ελλάδα εναντίον της Μισαλλοδοξίας» στην εκδ. Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών *Η Μισαλλοδοξία*, ΑΘΗΝΑ: Εξάντας

έδειχνε ανοχή μέχρι το σημείο όπου η μισαλλοδοξία αυτή δημιουργούσε εξεγέρσεις και σφαγές²⁴.

Αυτή η ατομική και συλλογική ενόρμηση να αντιμετωπίζει κανείς τον Άλλο, το Διαφορετικό, ως μη-ον, οι ανθρωπολόγοι παρατηρούν ότι συναντάται σε όλα τα μέρη του πλανήτη. Μια ομάδα ή μια φυλή κατονομάζει συχνά τον εαυτό της με μια λέξη που σημαίνει «οι άνθρωποι». Αφού εκείνοι που βρίσκονται έξω από αυτήν δεν είναι άνθρωποι, αποκλείονται από τις ανταλλαγές, αντιμετωπίζονται με περιφρόνηση, αιχμαλωτίζονται για να γίνουν δούλοι ή αντικείμενο θυσίας, καταδιώκονται σαν τα ζώα. Στους κόλπους μάλιστα μιας εθνικής οντότητας, εκείνοι που ανήκουν σε μια μειονοτική εθνότητα ή θρησκεία θεωρούνται ξένοι και ταξινομούνται ως εχθροί, ποτέ ως αντίπαλοι, λες και προέρχονταν από ένα άλλο κράτος και έπρεπε να τους πολεμήσουν σύμφωνα με τη λογική της ένοπλης βίας ή του πολέμου. Η περιφρόνηση, η απομόνωση, η καθυπόταξη, η διάκριση, η άρνηση ή στέρηση, η εξορία, ο διωγμός και τέλος η γενοκτονία, είναι καταστροφικές συμπεριφορές και πράξεις που γεννιούνται από τη φρίκη της μισαλλοδοξίας και του ρατσισμού²⁵.

Στον Μεσαίωνα ατομική και συλλογική μισαλλοδοξία ενώνονται για να γεννήσουν την Ιερά Εξέταση, τους θρησκευτικούς πολέμους και διωγμούς. Στη μεσαιωνική Δύση, «οι μεγάλες» θρησκείες εμποτισμένες από τη βεβαιότητα ότι κατέχουν την απόλυτη αλήθεια, δεν δέχονται το δικαίωμα στην πλάνη. Η μέριμνα για τον άλλο, η φιλανθρωπία είναι αυτό που τους κάνει να θέλουν να μοιραστούν μαζί τους αυτό το υπέρτατο αγαθό που είναι η μία και μοναδική αλήθεια. Από τις Σταυροφορίες η μισαλλοδοξία έχει απλώσει το πέπλο της στον «χριστιανικό κόσμο», ενώ στο τέλος του 15^{ου} αιώνα ανάβουν οι πυρές της Ιεράς Εξέτασης και αναπτύσσεται ένα ολόκληρο σύστημα «διωγμού και αποκλεισμού», που κίνητρό του είναι η θέληση να φτιαχτεί μια χριστιανική κοινωνία καθαρισμένη από στοιχεία που κρίνονται αναφομοίωτα και που συχνά θεωρούνται πως διαθέτουν μια ατιμωτική ακάθαρτη κηλίδα ικανή να μολύνει το σύνολο της κοινωνίας (αιρετικοί, λεπροί, ομοφυλόφιλοι, μάγισσες, τρελοί).²⁶

Στα τέλη του 15^{ου} αρχές του 16^{ου} αιώνα, περίοδος των μεγάλων ευρωπαϊκών υπερατλαντικών ταξιδιών, η περίοδος της ανακάλυψης «του υπόλοιπου κόσμου». Ο «λευκός» Ευρωπαίος «ανακαλύπτει» την Αφρική, την Ασία και την Αμερική. Αναπτύσσεται το δουλεμπόριο αλλά μαζί με αυτό γεννιέται και ο ρατσισμός. Η υπόθεση ότι οι λευκοί είναι αφεντικά άρα και ανώτεροι από άλλους λαούς, που είτε είναι «πρωτόγονοι» και «άγριοι», είτε είναι «κατώτερης ζωής όντα», εμφυτεύει την ιδέα του βιολογικά ανώτερου και μαζί με τη μισαλλοδοξία και τον φόβο και την άγνοια για το διαφορετικό, δημιουργούν τον ρατσισμό.

Στα τέλη του 18^{ου} αρχές του 19^{ου} αιώνα ο ρατσισμός θεριεύει, επεκτείνεται και καταλαμβάνει θέση επιστημονικής θεωρίας. Στο πλαίσιο ενός ψευδοεπιστημονισμού, ο οποίος ενισχύεται από τη δαρβινική θεωρία της εξέλιξης, η ανθρωπότητα διαχωρίζεται

24 Zvi Yavetz (1999): «Ρωμαίοι και Έλληνες, Αιγύπτιοι και Εβραίοι» στην εκδ Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών *Η Μισαλλοδοξία*, ΑΘΗΝΑ: Εξάντας

25 Prache, Denys (1996): «Γεννηθήκαμε ρατσιστές;» ΑΘΗΝΑ: εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ

26 Le Gof, Jacques (1999): «Οι μεσαιωνικές ρίζες της μισαλλοδοξίας» στην εκδ Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών *Η Μισαλλοδοξία*, ΑΘΗΝΑ: Εξάντας

και ταξινομείται σε ανώτερες και κατώτερες φυλές, οι οποίες εξελικτικά συμπληρώνουν την φυλετική πυραμίδα, στην κορυφή της οποίας βρίσκεται φυσικά ο «λευκός». Το 1853 εκδίδεται και το «Δοκίμιο για την Ανισότητα των Ανθρωπίνων Φυλών» από τον κόμη Ντε Γκομπινώ, στο οποίο εγκαινιάζεται η ιδέα της ύπαρξης μια ανώτερης φυλής, της κυρίαρχης άριας φυλής.

Στην Αμερική, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, μετά τους αγώνες για απελευθέρωση και ενσωμάτωση των «δούλων» ορθώνεται μια αντιεπαναστατική, ρατσιστική οργάνωση η Κου Κλουξ Κλαν (1865). Στον ρατσισμό της οργάνωσης αυτής, η μισαλλοδοξία έχει πολλές μορφές. Ο Άλλος είναι ο ξένος, σε εθνικότητα, σε φυλή, σε εθνότητα, σε θρησκεία ή σε γλώσσα. Είναι ο «νέγρος» αρχικά, κατόπιν ο πρόσφατος λευκός μετανάστης (Λατίνος, Σέρβος, Σκανδιναβός), τέλος ο καθολικός χριστιανός και ο Εβραίος. Οι «νέγροι» συγκαιρινοί καθώς είναι των παλιών κυρίων τους και συνιδρυτές των ΗΠΑ παραμένουν στο μυαλό των ρατσιστών ως απόγονοι δούλων που ήρθαν από την Αφρική, και θεωρούνται υπεύθυνοι για τις συμφορές. Ανάμεσα στα κίνητρα που εμπνυχώνουν τους μισαλλόδοξους κυριαρχούν το μίσος και ο φόβος, δύο συναισθήματα διάχυτα, τα οποία τα απενεργοποιούν, τα διευρύνουν και τα ανεβάζουν στο επίπεδο του φανατισμού οι συστηματικές προπαγάνδες²⁷.

Ο 20^{ος} αιώνας βρίθει ρατσιστικών και μισαλλόδοξων πρακτικών στις πιο ακραίες μορφές του.

Στη Νότια Αφρική, μια κοινωνία με διπλό αποικισμό, με πολλές φυλές, εθνικές ομάδες, και θρησκευτικά πιστεύω, οι Ολλανδοί άποικοι (μποέρς) επιβάλλουν το απαρτχάιντ, τον διαχωρισμό της περιοχής σε μια «δημοκρατία λευκών» και σε υποτελείς σε αυτήν φυλετικές κοινότητες (1948 – 1994). Ο ρατσισμός εδώ παίρνει κρατική και θεσμοποιημένη μορφή. Η μισαλλοδοξία έγκειται στη θέληση των Μποέρς να επιβάλλουν αποκλειστικές ταυτότητες σε απόλυτες ετερότητες, ομάδων και δυνάμεων που θέλησαν να ζήσουν μέσω της εθνικής και φυλετικής διαστρωμάτωσης, αδυνατίζοντας ταυτόχρονα τη σύνθεση ή την υπόσταση του διαφορετικού.

Η χιτλερική Γερμανία, στα 1938, είναι μια ταξική κοινωνία απογυμνωμένη από τις αποικίες της, σε οικονομική κρίση (1929), μια αστική δημοκρατία την οποία θέλει να αναμορφώσει μια εθνικοσοσιαλιστική αντεπανάσταση μέσω του ναζισμού, που χαρακτηρίζεται από το ένα και μοναδικό κόμμα, τη συγκεντρωτική σχεδιοποίηση και τον αντισημιτικό ρατσισμό.

Ο ναζισμός είναι ένα κράμα ακραίου, φονικού κρατικού ρατσισμού και ακραίας μισαλλοδοξίας. Η εκρηκτική αυτή ένωση ανατίναξε ολόκληρο τον κόσμο. Η ναζιστική ιδεολογία είναι μια άκρως ρατσιστική ιδεολογία, βασισμένη στην καθαρότητα και τη μοναδικότητα του αίματος της μιας και μοναδικής Άριας Φυλής, της ανώτατης βιολογικά, πολιτισμικά και πολιτικά «φυλής» των ανθρώπων. Για τον λόγο αυτό «πρέπει» να κυριαρχήσει σε όλες τις άλλες φυλές. Μέχρι εδώ, ο ρατσισμός φτάνει στο σημείο της απόλυτης κυριαρχίας, για χάρη της οποίας κατακτητικοί πόλεμοι είναι απαραίτητοι, ώστε όλοι οι λαοί να γίνουν υποχείρια των Ναζί.

27 Memel-Fote, Harris (1999): «Ο άλλος και ο ίδιος» στην εκδ. Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών *Η Μισαλλοδοξία*, ΑΘΗΝΑ: Εξάντας

Αυτό όμως που εγκυμόνησε τη φρίκη, την καταστροφή και τον θάνατο ήταν η μισαλλοδοξία, το μίσος για τον άλλο, και πιο συγκεκριμένα, το μίσος για τους Εβραίους. Ο Χίτλερ στο *Mein Kampf* (*Ο Αγών μου*) ξεκινά από την, ρατσιστικής σύλληψης, καθαρότητα του αίματος της άριας φυλής και την προεκτείνει, αντιδιαστέλλοντάς την με ό,τι πιο βδελυρό, ποταπό και ακάθατο θεωρεί ότι υπάρχει: τους Εβραίους. Στη ναζιστική ιδεολογία, οι Εβραίοι είναι μια «αρνητική φυλή». Δίχως πολιτιστική δημιουργικότητα, ένα παράσιτο, ένα «σκουλήκι μέσα στο σώμα», μια «βδέλλα», ένα «βαμπίρ», αλλά και μια επικίνδυνη φυλή που εφηύρε, προκειμένου να διαφθείρει την άρια φυλή και να κυριαρχήσει στον κόσμο, μέσα που ονομάζονται καπιταλισμός, δημοκρατία, μαρξισμός και κομμουνισμός. Η άγρια μισαλλοδοξία που εμπεριέχεται στις παραπάνω απόψεις μορφοποιείται, αποκτά υπόσταση στην ιδέα της κάθαρσης, της ολικής και οριστικής εξόντωσης.

Η ιδεοληψία της καθαρότητας οδηγεί αναπόφευκτα στη μισαλλοδοξία. Η ναζιστική πολιτική ήταν πολιτική κάθαρσης. Η Γερμανία έπρεπε να καθαριστεί και η μισαλλοδοξία έγινε αρετή²⁸, με τελικό προορισμό την εξόντωση. Εδώ κυριαρχεί η βαθιά πεποίθηση ότι οι άλλοι δεν σκέφτονται, δεν αισθάνονται, δεν αντιδρούν σαν εμάς (οποιοδήποτε από «εμάς»), απέναντι σε ό,τι θεωρούμε ουσία της ανθρώπινης ιδιότητας και του πολιτισμού. Κατά βάθος, είναι απαραίτητη η άρνηση του Άλλου ως αληθινά ανθρώπινου, ώστε να γίνει δυνατός ο αποκλεισμός του, η καταστροφή του, ακόμη και η απαγόρευση για μεταθανάτια επιβίωση.

ΠΩΣ ΕΞΗΓΕΙΤΑΙ Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

Ο ρατσισμός εξηγείται σε επίπεδο κοινωνικών δομών, ως θεσμική αρνητική διάκριση, που λειτουργεί και δρα χωρίς την δεδηλωμένη πρόθεση των μελών του κοινωνικού συνόλου, ως δημιουργία στεγανά αποκλεισμένων διαστρωματωμένων ομάδων (κάστες), ως θεμελίωση κοινωνικών ανισοτήτων λόγω επίδοσης και απόδοσης (ικανότητες, δεξιότητες, στρατηγικές, ταλέντα) με βάση άλλα κριτήρια από τα επισήμως ισχύοντα, ως δημιουργία ενδιάμεσων (υποκατηγοριών) στην υπάρχουσα κοινωνική διαστρωμάτωση π.χ. λόγω προσέλευσης αλλοδαπών εργατών, προσφύγων, εκτοπισμένων πληθυσμών.²⁹ Σε επίπεδο φυσικών προσώπων ο ρατσισμός, συνιστά απειλή³⁰ και εξηγείται ως έκφραση αποδομητικής ακραία βίαιης συμπεριφοράς και επικίνδυνης για τη ζωή των θυμάτων της διάκρισης μέσα από τα κάτωθι ερμηνευτικά σχήματα:

Α. Η βιολογική προσέγγιση. Θεωρείται πως παρατηρώντας τη συμπεριφορά των ανθρώπων και των ζώων υπάρχει μια παγκόσμια κληρονομημένη ξενοφοβία, που εκδηλώνεται ως λειτουργία του αρχαϊκού αγώνα για την επιβίωση (διεκδίκηση ζωτικού χώρου, τροφής). Μια τέτοια τάση στη συμπεριφορά εκδηλώνεται από την πλειονότητα ως ρατσισμός, βία κατά και αποκλεισμός των μειονοτήτων λόγω ελλιπούς

28 Lepenis, Wolf (1999): «Μισαλλοδοξία – φρικτή αρετή» στην εκδ Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών *Η Μισαλλοδοξία*, ΑΘΗΝΑ: Εξάντας

29 Banton, Michael: *Racial theories*; Cambridge: Cambridge University Press; 1987

30 Drimmelen, Rob van: *Le racisme, menace pour l'unité de l'humanité et pour l'unité de l'église*, in: *Lumière et Vie*; Lyon; 1987

κοινωνικοποίησης και παιδείας, δηλαδή δεν διαμορφώθηκε ανεκτική και θετική απέναντι στο κοινωνικό σύνολο στάση.

Β. Η ψυχοδυναμική προσέγγιση.

1. Ένα ασθενές εγώ δεν μπορεί να διαχειριστεί παρορμήσεις, όπως εν προκειμένω η επιθετικότητα. Η επιθετικότητα διοχετεύεται στα υποψήφια θύματα που επιλέγονται τυχαία συνήθως με το πρότυπο του αποδιοπομπαίου τράγου. Η απόρριψη του ξένου και ο καθημερινός ρατσισμός ερμηνεύονται επέκεινα με την άρνηση διαχείρισης φόβων του ίδιου του ατόμου.
2. Ένα άτομο που βιώνει στρεσογόνες καταστάσεις, απόρριψη και αποτυχία εκδηλώνει επιθετικότητα κατά των μειονοτήτων ή των αριθμητικά, κοινωνικά ή οικονομικά ασθενέστερων. Ο καθημερινός ρατσισμός και η απόρριψη του ξένου γίνονται πιο έντονοι όπου υπάρχει ανεργία, φτώχεια, έλλειμμα εκμοντερνισμού.

Γ. Η προσέγγιση της μεμαθημένης συμπεριφοράς. Η ρατσιστική συμπεριφορά και η εκδήλωση βίας μαθαίνεται από τους συνομηλίκους, τους ενήλικες, τα κοινωνικά μοντέλα, τη θεσμοθετημένη εκπαίδευση, τα ΜΜΕ.

Δ. Η προσέγγιση της αντίληψης. Πρόκειται για την πιο επίκαιρη προσέγγιση καθώς στηρίζεται μια διεπιστημονική προσέγγιση της αντίληψης του ανθρώπου. Ο συνδυασμός τριών συλλογικών μοντέλων προσανατολισμού αποτελεί τη βάση για την εξήγηση του φαινομένου του ρατσισμού: α) άνθρωποι που ζουν και σκέφτονται διαφορετικά από ό,τι «εμείς» προκαλούν φοβικά αισθήματα (ξеноφοβία), β) ο παράνομος ανταγωνισμός, γ) ο αφανισμός των αποκλινόντων. Έτσι εξηγείται γιατί οι ρατσιστικές επιθέσεις δεν εκδηλώνονται κατά όλων των «ξένων», αλλά κατά εκείνων που τους αντιλαμβανόμαστε ως παράνομους ανταγωνιστές, η εκείνων των οποίων τα δόγματα πίστης είναι σε αντίθεση με τα οικεία (π.χ. το Ισλάμ στην Ευρώπη), ή κατά εκείνων που χαρακτηρίζονται από το χρώμα του δέρματός τους ως «άλλοι» ή «ξένοι» ή ως «αποκλινόντες», όπως οι άστεγοι ή οι ομοφυλόφιλοι.

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ

Σύμφωνα με τις απόψεις της Κοινωνικής Ψυχολογίας οι αντιλήψεις που διαμορφώνει ο άνθρωπος για τους άλλους, για τα φαινόμενα και τα πράγματα είναι το αποτέλεσμα νοητικής συμπεριφοράς στο πλαίσιο του συστήματος αξιών και κανόνων του κάθε πολιτισμού –που λειτουργεί ως πλαίσιο αναφοράς για κάθε συμπεριφορά³¹– με στόχο τον προσανατολισμό του ατόμου στην πραγματικότητα και τον προσδιορισμό του στην ομάδα και στο κοινωνικό σύνολο όπου ζει.

Η διαμόρφωση των αντιλήψεων εντάσσεται στις βασικές νοητικές ιδιότητες του ανθρώπου που βοηθούν το άτομο να οργανώνει το φυσικό και κοινωνικό του περιβάλλον, για να μπορεί να επικοινωνεί, να ματαιώνει τους φόβους του και τις ανασφάλειές του μπροστά σε άγνωστες και πολύπλοκες καταστάσεις, να ετοιμάζεται για δράση³².

Κατά κανόνα, τα άτομα αυτοπροσδιορίζονται διαμορφώνοντας την ατομική και ομαδική τους ταυτότητα σε σχέση με άλλους στη βάση της αντιληπτικής διαδικασίας που ο Sumner ονόμασε εθνοκεντρισμό. Ο εθνοκεντρισμός, που ορίστηκε για πρώτη φορά το

31 Segall M.H., κ.α., Διαπολιτισμική Ψυχολογία, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994

32 Milner D. «Φυλετική προκατάληψη» στο: Παπαστάμου Σ.(Επιμ.) Διομαδικές σχέσεις, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα, 1990 σελ. 64-112

1906 από τον William G. Sumner³³, ως «η στάση και η άποψη σύμφωνα με την οποία η οικεία ομάδα βρίσκεται στο κέντρο και όλοι οι άλλοι άνθρωποι και οι ομάδες τους εκτιμούνται και κατατάσσονται σύμφωνα με αυτήν», μοιάζει πολύ με τον ρατσισμό.

Κατά τον Sumner ο εθνοκεντρισμός είναι μια προοπτική, όπου το άτομο τοποθετεί την οικεία ομάδα στο κέντρο, έτσι ώστε να μπορεί να εκτιμά και να κατατάσσει τις άλλες ομάδες σε σχέση μ' αυτό το κέντρο. « Κάθε ομάδα έχει τη δική της υπερηφάνεια κι έπαρση, κομπάζει για τη δική της υπεροχή ...υποτιμά τους άλλους που δεν ανήκουν σ' αυτή »³⁴.

Σύμφωνα με την παραπάνω διαδικασία τα άτομα ταξινομούν χαρακτηριστικά ομοιότητας και διαφοράς, τα οποία χρησιμοποιούν ως κριτήρια αξιολόγησης προκειμένου να τοποθετηθούν και να τοποθετήσουν τους άλλους σε συστήματα προνομίων και διακρίσεων που καθορίζονται από τα εκάστοτε κυρίαρχα συστήματα αξιών. Μέσα από τη διαδικασία δε της κοινωνικοποίησης μαθαίνει το άτομο να προσλαμβάνει τις ομοιότητες και τις διαφορές, να τις συστηματοποιεί και στις ψυχολογικές δομές του φορτίζοντας και συναισθηματικά τις εκτιμήσεις του για τους άλλους³⁵.

Από τα χαρακτηριστικά αυτά χρησιμοποιούνται ως κριτήρια αξιολόγησης ορισμένες ανθρώπινες ιδιότητες, όπως η ηλικία, το φύλο, η καταγωγή, το χρώμα κλπ., που δεν είναι δυνατό να μεταβληθούν από ατομικές προσπάθειες, αλλά μόνο, αν συλλογικά γίνει αποδεκτή μια αλλαγή των στάσεων και των κοινωνικών αντιλήψεων απέναντι σ' αυτές.³⁶

Αλλά χαρακτηριστικά αναφέρονται σε ιδιότητες που είναι μεταβλητές κι οι μεταβολές εξαρτώνται μέχρι κάποιο βαθμό από τις διαθέσεις του ατόμου, όπως λ.χ. η μόρφωση, το επάγγελμα, ο τόπος κατοικίας κλπ.³⁷

ΤΟ ΟΠΛΟΣΤΑΣΙΟ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ: ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙΣ, ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Οι ρατσιστές στην προσπάθειά τους να εξαπλωθεί και να επικρατήσει ο ρατσισμός διαθέτουν ιδιαίτερα αποτελεσματικά όπλα, όπως είναι οι διακρίσεις και οι προκαταλήψεις. Ως προκατάληψη ορίζουμε³⁸ μια συναισθηματική, άκαμπτη στάση/διάθεση (μια προδιάθεση ανταπόκρισης σε ένα ιδιαίτερο ερέθισμα με ένα ιδιαίτερο τρόπο) απέναντι σε μια ομάδα ατόμων. Τα άτομα αυτά μπορεί να συγκροτούν ομάδα μόνο στη σκέψη του προκατειλημμένου ανθρώπου, δηλαδή να τα κατηγοριοποιεί μαζί, αν και μπορεί να έχουν ελάχιστη ομοιότητα ή αλληλεπίδραση. Οι προκαταλήψεις, λοιπόν, είναι διαθέσεις, αλλά δεν είναι όλες οι διαθέσεις προκαταλήψεις. Και οι δύο (προκατάληψη και διάθεση) εμπεριέχουν το στοιχείο της πρόωρης απόφασης/

33 Sumner G. W., *Folkways: A study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*, Ginn & Co, N.Y.1906, σελ. 37

34 Ο.π.

35 Φεντ Χ., *Κοινωνική ένταξη κι εκπαίδευση*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1989

36 Luswazi Nomfundo, P.: *Sozialisationsbedingungen für die Aufrechterhaltung des Apartheid Systems*. Verlag für Interkulturelle Kommunikation, Frankfurt, 1985 σελ.275

37 Luepke R., «Die Armen hungern-die Reichen helfen», in: Renschler R., Preiswerk R.(Hgs) *Das Gift der fruehen Jahre*, Lenz, Zuerich, 1981 σελ. 279

38 G. E. Simpson & G. Milton Yinger (1985), *Racial and Cultural Minorities*. Plenum Press. New York/London. (p. 21-24)

προδιάθεσης, με τη διαφορά ότι οι προκατειλημμένες στάσεις/ διαθέσεις έχουν μια συναισθηματική ποιότητα που δεν υπάρχει σε όλες τις διαθέσεις.

Η προκατάληψη οδηγεί κάποιον στο να δίνει επιλεκτικά έμφαση σε κάποια γεγονότα, ενώ παράλληλα κάποια άλλα να τα αγνοεί εθελουφλώντας. Επίσης οδηγεί κάποιον να αντιμετωπίζει όλα τα μέλη μιας «ομάδας» σαν να ήταν πανομοιότυπα στην ουσία με την λογική του πανομοιότυπου προϊόντος στερώντας το δικαίωμα στο άτομο να έχει προσωπικότητα, προσωπικές επιλογές, να είναι στην ουσία ελεύθερος πολίτης. Οι προκατειλημμένες στάσεις, εξαιτίας της συναισθηματικής τους ποιότητας, είναι σχετικά σταθερές και συνεχείς, ενώ νέες εμπειρίες προστίθενται στις παλιές κατηγορίες αφού υποστούν «επιλεκτική απαλλαγή» από τις διαστάσεις που δεν εναρμονίζονται με την προδιάθεση ή το στερεότυπο. Είναι εξάλλου συνδεδεμένες με εμπειρίες της ζωής που είναι εκτεθειμένες/ υποκείμενες σε δυναμική αναδιοργάνωση.

Κατά τους Vickery και Opler³⁹ η προκατάληψη είναι απόλυτη σκέψη που προσεγγίζει συστηματικά λάθος τα γεγονότα, εμπερικλείει προδιάθεση, άδικη και λαθεμένη κρίση, χωρίς να σημαίνει ότι κάθε λαθεμένη/ άδικη κρίση είναι προκατάληψη. Η προκατάληψη μία πράξη κοινωνικά προσανατολισμένη είναι η λαθεμένη και άδικη κρίση που κάποιος την υπερασπίζεται ακόμα και όταν το αντιληφθεί αυτό, δηλαδή είναι μία προϋπάρχουσα στάση/ διάθεση που είναι τόσο δυνατή και άκαμπτη που διαστρεβλώνει σημαντικά την αντίληψη και την κρίση.

Σχετικά με τη συναισθηματική και άκαμπτη ποιότητα της προκατάληψης, δεν θέλουμε να δώσουμε την εντύπωση ότι δεν υπάρχουν/εμπλέκονται γνωστικά ή ακόμα και λογικά/ ορθολογιστικά στοιχεία. Από μια πλευρά, η προκατάληψη μπορεί να ειπωθεί ως μια προσπάθεια να δοθεί συνάφεια και τάξη σε μια αινιγματική και περίπλοκη κατάσταση, ή ως μια προσπάθεια να υποστηριχθούν κάποιες αξίες. Τα γεγονότα και η εμπειρία μπορεί να διαδραματίσουν κάποιον ρόλο ενδυναμώνοντας την ακαμψία μιας προδιάθεσης. Θα τονίσουμε μόνο ότι αυτά τα γνωστικά και λογικά στοιχεία χρησιμοποιούνται στις στάσεις εκείνες που έχουν μια ισχυρή συναισθηματική συνιστώσα⁴⁰.

Ο περιορισμός στη σημασία του όρου προκατάληψη απέναντι στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση δικαιολογείται κάπως ετυμολογικά. Όπως τόνισε ο Kimball Young⁴¹, η λέξη προέρχεται από το λατινικό *prejudicium* -που σημαίνει προϋπάρχουσα κρίση/ γνώμη: «Η λέξη απέκτησε ιδιαίτερο μήνυμα, όταν αναφερόταν σε δικαστική εξέταση στη Ρώμη που διεξαγόταν πριν από τη δίκη ως ένας τρόπος καθορισμού της κοινωνικής θέσης των εκκολαπτόμενων διαδίκων. Αυτή η λειτουργία καθορισμού κοινωνικής θέσης, που έχει η προκατάληψη, δε χάθηκε ποτέ. Η προκατάληψη βάζει κάποιον “στη θέση του”».

Πολλοί συγγραφείς έχουν εργαστεί πάνω στην εκλέπτυνση του όρου, έτσι ώστε να απομονώσουν αυτό που φαίνεται να είναι μια ομοιογενής ομάδα φαινομένων για την ένταξη. Η επικοινωνία γίνεται πιο ακριβής περιορίζοντας έναν όρο στα ομοιογενή στοιχεία του. Απομονώνοντας ομοιογενή φαινόμενα, κάποιος μπορεί είτε να μιλήσει για είδη προκαταλήψεων (προκατάληψη¹, προκατάληψη², προκατάληψη³), είτε να βρει

39 W.E. Vickerey & M.E.Opler «a Redefinition of Prejustice for purposes of Social Science Research», *Human relations*, Vol.1, No.4, (1948).

40 Hamilton,D.L.,(1981). *Illusory correlation as a basis for stereotyping*. Στο: D.Hamilton (Ed.), *Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior* (pp. 115-144). Hillsdale, NJ:Erlbaum. Επίσης Tajfel, H. (1969). *Cognitive aspects of prejudice*. *Journal of Social Issues*, 25, 79-97.

41 Kimball Young. «Types of Prejustice». Introduction to Chapter 19 in *Source Book for Social Psychology*. New York: A.A. Knopf (1927): 505-507

διαφορετικούς όρους να προσδιορίσει τα συγγενικά, αλλά παρόλα αυτά διαφορετικά φαινόμενα (π.χ. προκατάληψη για ένα είδος, μισαλλοδοξία για ένα άλλο, στερεότυπο για ένα τρίτο).

Οι Apostle, Glock, Piazza και Suelzle (1983)⁴² στην πολύτιμη ανάλυσή τους σχετικά με τις φυλετικές στάσεις ξεχώρισαν τρεις συνιστώσες: τις αντιλήψεις των ατόμων σχετικά με τις φυλετικές διαφορές, τις εξηγήσεις τους για τις πηγές αυτών των διαφορών, «και την άποψή τους για το τι πρέπει να γίνει, αν πρέπει να γίνει κάτι, για να οδηγηθούμε σε φυλετική ισότητα». Επειδή αυτές οι στάσεις δεν συμπίπτουν απαραίτητα, πρέπει να μελετηθούν χωριστά και να εξεταστούν οι μεταξύ τους σχέσεις. Ο όρος φυλετικές στάσεις περιλαμβάνει αλλά δεν υποκαθιστά τον όρο προκατάληψη, διότι ενδέχεται να υπάρχουν μη προκατειλημμένες αντιλήψεις, εξηγήσεις και απόψεις.

Ο Robin Williams Jr.⁴³ διέκρινε ανάμεσα στις προκαταλήψεις –βασιζόμενος από τη μία σε λειτουργικές διαφορές στην κοινωνική σειρά ή πραγματικές διαφορές στην αξία, και απ’ την άλλη σε εκείνες (τις προκαταλήψεις) που δίνουν έμφαση σε στερεότυπα- έχοντας κέντρο κάποιο σύμβολο, όπως είναι το χρώμα του δέρματος, το οποίο δεν έχει καμία λειτουργική σημασία. Έτσι, για έναν δημοκράτη το να είναι προκατειλημμένος απέναντι στους κομμουνιστές ή τους φασίστες είναι διαφορετικό από το να είναι προκατειλημμένος απέναντι στους Γιαπωνέζους –όχι εντελώς διαφορετικό, για να είμαστε σίγουροι, αλλά αρκετά για να χρειάζεται διαχωρισμό στα λεξιλόγιά μας (προκατάληψη¹ και προκατάληψη²).

Κάποιοι συγγραφείς προτιμούν, από τη δική τους θεωρητική οπτική/πλευρά, να διακρίνουν ανάμεσα σε ποικιλίες σχετιζόμενων φαινομένων χρησιμοποιώντας διαφορετικούς όρους, παρά να περιγράφουν τύπους και βαθμούς προκατάληψης. Αυτή η τάση οι ορισμοί να αντανακλούν θεωρητικές θέσεις φαίνεται καθαρά στην ερμηνεία/εξήγηση της σχέσης ανάμεσα στην προκατάληψη και τον αντισημιτισμό που έκανε ο Oliver Cox.⁴⁴ Πίστευε ότι οι οικονομικές δυνάμεις είναι θεμελιώδεις/βασικές στον καθορισμό των μορφών/μοντέλων διομαδικών σχέσεων. Ενδιαφερόταν κυρίως για τις φυλετικές σχέσεις. Χρησιμοποιούσε τον όρο προκατάληψη για να αναφερθεί στις στάσεις εκείνες που διευκόλυναν την οικονομική εκμετάλλευση των φυλετικών μειονοτήτων. Γι’ αυτό τον λόγο ο Cox⁴⁵ διακήρυξε ότι ο αντισημιτισμός δεν είναι προκατάληψη, αλλά μισαλλοδοξία.

42 Apostle, Richard A.; Glock, Charles Y.; Piazza, Thomas; and Suelzle, Marijean, *The Anatomy of Racial Attitudes*. Berkeley: University of California Press, 1983

43 Williams, Robin. M., Jr. 1947. *The reduction of intergroup tensions*. New York: Social Science Research Council.

44Cox, Oliver C. 1948. *Caste, Class, and Race: A Study in Social Dynamics*. New York: Monthly Review Press. σελ. 481.

45 «Ο αντισημιτισμός, πρώτα απ’ όλα, είναι φανερά μια μορφή κοινωνικής μισαλλοδοξίας, της οποίας η στάση μπορεί να προσδιοριστεί /ερμηνευτεί ως απροθυμία της κυρίαρχης ομάδας να ανεχθεί τα πιστεύω ή τις πρακτικές μιας υποδεέστερης ομάδας επειδή θεωρεί ότι αυτά τα πιστεύω και οι πρακτικές μπορούν να αποβούν είτε επιβλαβή στην αλληλεγγύη της ομάδας είτε να αποτελέσουν απειλή στη συνέχιση του παρόντος καθεστώτος (status quo). Από την άλλη, η φυλετική προκατάληψη είναι μια κοινωνική στάση διαδεδομένη ανάμεσα στο κοινό από μια τάξη εκμετάλλευσης, με σκοπό το στιγματισμό κάποιων ομάδων ως κατώτερες, έτσι ώστε η εκμετάλλευση είτε της ομάδας της ίδιας είτε των πόρων της είτε και των δύο αυτών μαζί να μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη. Η καταδίκωση και η εκμετάλλευση είναι οι συμπεριφοριστικές πλευρές της μισαλλοδοξίας και της φυλετικής προκατάληψης αντίστοιχα». Ο.π.

Δεν μπορεί κανείς να αμφισβητήσει ότι η οικονομική εκμετάλλευση είναι σημαντικά εμπλεκόμενη στις σχέσεις πλειονότητας-μειονότητας. Επίσης αποδεκτό είναι ότι ο όρος προκατάληψη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αναφορά μόνο στις στάσεις που διευκολύνουν την οικονομική εκμετάλλευση. Ο Cox όμως συγκαλύπτει τις ομοιότητες ανάμεσα στους διάφορους τύπους σχέσεων πλειονότητας-μειονότητας και υπεραπλουστεύει το αιτιολογικό σύμπλεγμα. Ο Cox διακήρυξε ότι «η θρησκευτική καταδίωξη και η φυλετική κυριαρχία είναι κατηγορηματικά διαφορετικά κοινωνικά γεγονότα».

Θα πρέπει να γίνει μνεία στην ποικιλία των ειδών στις σχέσεις πλειονοτήτων-μειονοτήτων, να απομονώσουμε τα ξεχωριστά αίτια, και να αναπτύξουμε μια ορολογία βασισμένη σ' αυτές τις διακρίσεις. Εάν αυτή η διαδικασία οδηγήσει στον ισχυρισμό ότι τα σχετιζόμενα φαινόμενα είναι «κατηγορηματικά διαφορετικά κοινωνικά γεγονότα», τότε η ικανότητά μας να διακρίνουμε αλληλοσυνδέσεις μάλλον θα παρεμποδιστεί. Η επιστήμη οφείλει να αναζητά όχι μόνο τις διαφορές που βρίσκονται πίσω από επιφανειακές ομοιότητες, αλλά και τις ομοιότητες που μπορεί να είναι συγκαλυμμένες από επιφανειακές διαφορές.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΗ;

Η προκατάληψη είναι μια στάση, μια τάση ανταπόκρισης ή μια συμβολική απάντηση/αντίδραση. Μπορεί να μην περιλάβει ποτέ ανοιχτή/φανερή δράση απέναντι στα μέλη μιας μειονοτικής ομάδας, είτε επειδή δεν έχει παρουσιαστεί κάποια κατάσταση ή σε καταστάσεις, όπου κάποιος μπορεί να δείξει αντιπάθεια, διότι άλλες στάσεις/συμπεριφορές αναστέλλουν ανοιχτή έκφραση εχθρότητας.⁴⁶

Μπορεί να νιώθεις έντονη προκατάληψη απέναντι στους κατοίκους της νοτιοδυτικής Ευθανασίας, αλλά αφού δεν έχεις γνωρίσει ποτέ κανέναν τους, δε σου έχει δοθεί ποτέ η ευκαιρία να εκφράσεις τη θέση/στάση σου. Ένας έγχρωμος (άντρας) μπορεί να έχει ισχυρή προκατάληψη έναντι των λευκών, αλλά μπορεί να συγκαλύπτει τα συναισθήματά του ή να τους δίνει έμμεση έκφραση.

Συνεπώς, η προκατάληψη δεν πρέπει να εξισώνεται με τη διάκριση, αν και είναι στενά συνδεδεμένες.

Με μια ουδέτερη έννοια, η διάκριση σημαίνει απλά «να ξεχωρίζω», αλλά αυτό μπορεί να γίνει, όπως δείχνουν οι έννοιες του λεξικού, επιδεικνύοντας «μια όμορφα διακριτή ικανότητα», σύμφωνα με κάποια κοινώς αποδεκτά πρότυπα, ή κάνοντας «μια άδικη ή εξευτελιστική διάκριση». Είναι αυτό το τελευταίο που μας ενδιαφέρει, δηλαδή η διάκριση που γίνεται με τέτοιο τρόπο όπου κοινώς αποδεκτές αξίες και διαδικασίες παραβιάζονται. Από έναν τέτοιο ορισμό είναι φανερό ότι μια δοσμένη πράξη μπορεί να κριθεί μεροληπτική/διακρίνουσα μόνο όταν ιδιαίτερες αξίες ή μια συγκεκριμένη ομάδα ετικετών προδιαγράφεται.

Η ουσία της κοινωνικής διάκρισης βρίσκεται εκεί όπου κάποιοι λένε ότι: εμείς «ξεχωρίζουμε μια ωραία ικανότητα», ενώ οι άλλοι απαντούν: όχι, εσείς κάνετε «άδικη και εξευτελιστική διάκριση». Αυτό σημαίνει ότι η διάκριση τείνει να υποστηρίζεται από δευτερογενείς, αν όχι από πρωτογενείς, νόρμες και από σημαντικές υποομάδες σε μια

46 G. E. Simpson & G. Milton Yinger (1985), *Racial and Cultural Minorities*. Plenum Press. New York/London. (p. 21-24)

κοινωνία κάνοντας την, μ' αυτό τον τρόπο, θέμα διομαδικό και όχι απλά μια δια-ατομική σύγκρουση⁴⁷. Στον πασίγνωστο ορισμό του Robin Williams υπογραμμίζεται: Η διάκριση λέγεται πως υπάρχει στον βαθμό εκείνο, όπου τα άτομα μιας δοσμένης ομάδας, τα οποία είναι με άλλο τρόπο επισήμως αρμόδια/ικανά για κάτι, δεν γίνονται αποδέκτες συμπεριφοράς σύμφωνης με αυτούς τους ονομαστικά οικουμενικούς θεσμοθετημένους κώδικες⁴⁸.

Ο Antonovsky⁴⁹ (1960, σελ. 81) χρησιμοποίησε έναν παρόμοιο ορισμό: Η διάκριση μπορεί να οριστεί ως αποτελεσματική, εξευτελιστική μεταχείριση ατόμων για λόγους ουσιαστικά άσχετους με την παρούσα κατάσταση. Διαπιστώνει ότι η διάκριση είναι ένα «σύστημα κοινωνικών σχέσεων» και όχι μια απομονωμένη ατομική πράξη. Επειδή η διάκριση ακυρώνει / φθείρει τη δύναμη και τη γνώση των θυμάτων της, η συμπεριφορά τους ανατροφοδοτείται σ' αυτό και ενισχύει το σύστημα.⁵⁰

Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ

Το να πει κανείς ότι η προκατάληψη και η διάκριση είναι ξεχωριστά φαινόμενα δεν σημαίνει ότι είναι εμπειρικά διαφορετικά. Κάποιος μπορεί να διακρίνει έναντι ενός μέλους μιας μειονοτικής ομάδας χωρίς να αισθάνεται κάποια προκατάληψη, αλλά αυτό θα είναι με μεγάλη βεβαιότητα επειδή πιστεύει ότι άλλοι άνθρωποι έχουν προκατάληψη. Ένας ιδιοκτήτης ιδιωτικού σχολείου, για παράδειγμα, μπορεί να μη δεχθεί μαθητές-πελάτες από μια μειονοτική ομάδα, παρόλη τη δική του έλλειψη προκατάληψης, επειδή πιστεύει ότι η παρουσία τους θα βλάψει την επιχείρησή του. Σε άλλες περιπτώσεις όμως, η διάκριση είναι η φανερή/ανοιχτή έκφραση της προκατάληψης.

Η ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στην προκατάληψη και τη διάκριση μπορεί επίσης να αποτρέψει μια εύκολη υπόθεση της ιδιαίτερης αιτιολογικής σύνδεσής τους⁵¹. Πίσω από πολλές μελέτες της «προκατειλημμένης προσωπικότητας» βρίσκεται η υπόθεση ότι προσωπικές ανάγκες και ανασφάλειες, εκφραζόμενες σε προκαταλήψεις, είναι η πρωταρχική αιτία της διάκρισης. Παρόλα αυτά, είναι πολλά τα στοιχεία που συγκλίνουν στο ότι η προκατάληψη είναι εν μέρει το αποτέλεσμα της διάκρισης – ένας τρόπος εκλογίκευσης και απαλλαγής ένοχων συναισθημάτων που εγείρονται όταν κανείς έχει μεταχειριστεί κάποιον άδικα, σύμφωνα με το δικό του ορισμό. Τονίζοντας ότι η επιδίωξη δύναμης και κέρδους, οι παραδοσιακοί παράγοντες, καθώς επίσης και οι προσωπικές ανασφάλειες είναι εμπλεκόμενες στην προκατάληψη, μπορούμε πλέον πιο εύκολα να κατανοήσουμε την αλληλεπίδραση ανάμεσα στην προκατάληψη και τη διάκριση.

Καμία έκφραση της σχέσης ανάμεσα στην προκατάληψη και τη διάκριση δεν είναι αρκετή:

1. Μπορεί να υπάρξει προκατάληψη χωρίς διάκριση.
2. Μπορεί να υπάρξει διάκριση χωρίς προκατάληψη.
3. Η διάκριση μπορεί να είναι ανάμεσα στις αιτίες της προκατάληψης.
4. Η προκατάληψη μπορεί να είναι ανάμεσα στις αιτίες της διάκρισης.

47 Yinger, 1968

48 Ο.π. σελ. 39

49 Antonovsky 1960, σελ. 81

50 Glaser, Kurt, & Possony, Stefan Thomas, 1979 *Victims of politics: the state of human rights* / Kurt Glaser, Stefan T. Possony Columbia University Press, New York

51 Warner, Lyle G.; Dennis, Rutledge M. **Social Bias; Social Status; Test Results. Soc Forces, 48, 4, 473-484, Jun '70.**

5. Πιθανόν πιο συχνά η προκατάληψη και η διάκριση ενισχύονται αμοιβαία. Είναι ανάγκη να υπάρχει προσεκτικός προσδιορισμός των προσωπικών και δομικών συνθηκών, κάτω από τις οποίες αυτές οι διάφορες σχέσεις επικρατούν. Σε ένα κοινωνικό σύστημα πλειονότητας-μειονότητας, η προκατάληψη και η διάκριση συνοδεύονται σχεδόν πάντα από ένταση και συχνά από σύγκρουση. Παρόλα αυτά το καθένα απ' αυτά μπορεί να υπάρξει ανεξάρτητα από τα άλλα. Στο σχόλιό του σχετικά με την ομαδική σύγκρουση ο Williams⁵² αναφέρει: «Αν και συχνά είναι στενά συνδεδεμένα στις καταστάσεις της ζωής, αυτά τα στοιχεία έχουν μια αξιοσημείωτη εμβέλεια ανεξάρτητης απόκλισης». Μπορεί να υπάρχει έντονη προκατάληψη και διάκριση -για παράδειγμα σε ένα σύστημα κάστας- με σχετικά λίγη ανοιχτή/φανερή σύγκρουση. Οι προσπάθειες για μείωση της διάκρισης μπορεί να οδηγήσουν, τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον, σε αυξημένη σύγκρουση και οι προσπάθειες για αποφυγή της σύγκρουσης μπορεί να πάρουν τη μορφή αποδεκτών τρόπων διάκρισης. Παρόλα αυτά, γενικά η ομαδική σύγκρουση είναι το παράγωγο εκτεταμένης προκατάληψης και διάκρισης. Είναι ιδιαίτερα πιθανό να συμβεί σε μια κοινωνία ανοιχτών τάξεων, όπου οι καταπιεζόμενες ομάδες έχουν ελπίδες να βελτιώσουν την κοινωνική τους θέση και η κυρίαρχη ομάδα φοβάται ότι οι μειονότητες μπορεί να προοδεύσουν (και ίσως έχει αντιφατικά συναισθήματα σχετικά με το αν πρέπει να προοδεύσουν).

ΚΑΝΕΙΣ ΔΕΝ ΓΕΝΝΙΕΤΑΙ ΡΑΤΣΙΣΤΗΣ

Είναι όμως σίγουρο ότι κανείς δεν γεννιέται ρατσιστής. «Λαιστρυγόνες και Κύκλωπες δε θα τους συναντήσεις, αν στη ψυχή σου δεν τους κουβαλείς», μας επισημαίνει ποιητικά ο Σεφέρης. Ένας ρατσιστής δε γεννιέται αλλά γίνεται, δηλαδή διαπαιδαγωγείται, διαπλάθεται. «Όλα εξαρτώνται από αυτόν που εκπαιδεύει, είτε στο σχολείο είτε στο σπίτι.»⁵³ Ο ρατσισμός διαχέεται και διατηρείται μέσα από ποικίλες στρατηγικές, μέσα και φορείς κοινωνικοποίησης που διαμορφώνουν κατ' αρχάς έναν αυταρχικό χαρακτήρα, όπως του ρατσιστή, με ιδεολογία και στάση ενάντια στην ίδια την ανθρώπινη ζωή.⁵⁴

- Με παραπληροφόρηση, δηλαδή μέσα από επιστημονικά ψεύδη, ψευδο-επιχειρήματα, παραχάραξη της ιστορίας, διασυρμό, αποσιώπηση.⁵⁵
- Με αγωγή και εκπαίδευση κατά της αξίας της ανθρώπινης ζωής, υπέρ της ανισότητας των ανθρώπων.
- Με τη δημιουργία ρατσιστικών αντιλήψεων, στάσεων, συμπεριφορών στα παιδιά και τους νέους. (Αφέντες –σκλάβοι, κυρίαρχοι –υποτελείς).
- Με τη διαιώνιση στερεοτύπων και με μυθοπλασία.
- Με μέτρα καταστολής (ιδεολογικά και βία διαφόρων μορφών) και απολυταρχικά καθεστώτα⁵⁶.

52 Williams 1947, σελ. 36

53 Jelloyin Ben T.: Ο ρατσισμός όπως τον εξήγησα στην κόρη μου, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1998, σελ.25.

54 Gilroy, Paul: Problems in anti-racist strategy; London: The Runnymede Trust; 1987

55 Levidow, Les: Racism in scientific innovation, in: Gill, Dawn; Levidow, Les / (Hrsg.): Anti-racist science teaching; London: Free Association Books; 1987

56 Chenu, Bruno: L'apartheid comme théologie chrétienne, in: Lumière et Vie; Lyon; (36), 181, 1987, pp. 71-84.

- Με θρησκευτικά δόγματα, μεταφυσικές ανησυχίες, δόγματα (άπιστοι, αντίχριστοι, δαιμονισμένοι, ανιμιστές, ηθικοί αντίπαλοι,) και διαχωρισμό σε καλούς και κακούς
- Με πολιτικά μέτρα και συστήματα, (αποικιοκρατία, απαρτχάιντ) και τη διατήρηση της παγκόσμιας τάξης της εξαθλίωσης με την αυθαίρετη διαίρεση του κόσμου σε Πρώτο, Δεύτερο, Τρίτο και πρόσφατα Τέταρτο.
- Με βιολογικά ψευδοεπιχειρήματα, το χρώμα, η οσμή, η έλλειψη αισθημάτων⁵⁷.
- Με πολιτιστικές διακρίσεις και την ιδεολογικοποίηση της διαφοράς (είσαι τόσο διαφορετικός από μένα που δεν θέλω να έχω τίποτα κοινό με εσένα). Με κατηγοριοποίηση των πολιτισμών λόγω δήθεν ανισότητας και των εκπροσώπων τους (άγριοι, απολίτιστοι, πολιτισμένοι)⁵⁸.
- Με μεταμοντέρνα μέσα, όπως τα ΜΜΕ, η διαφήμιση που διαχέουν ή αποσιωπούν όλα τα προηγούμενα (η φτώχεια και η εξαθλίωση ως θεία τιμωρία).
- Ένας από αυτούς τους παράγοντες είναι η εξιδανίκευση του οικείου συστήματος αξιών με σύγχρονη απόρριψη οποιουδήποτε διαφορετικού, ξένου. Έτσι παρουσιάζονται οι οικείες αξίες όχι απλά ως βάση του οικείου πολιτισμού, αλλά και ως ανώτερες των άλλων, δηλαδή ότι έχουν μία εν δυνάμει γενική ισχύ. Όποιος πολιτισμός δεν τις αποδέχεται είναι ακόμα πιο πίσω, καθυστερημένος.

Τέτοιες αξίες που εμφανίζονται συχνά και σε σχολικά βιβλία της Δύσης, είναι η ομοιογένεια της ομάδας (από την οικογένεια ως το έθνος), η τάξη που συμπεριλαμβάνει την ύπαρξη ενός δυνατού κράτους, που είναι σε θέση να εγγυηθεί δίκαιο και τάξη, η θρησκεία βεβαίως στηριγμένη στον Μονοθεϊσμό, η Δημοκρατία με την έννοια ενός πλουραλιστικού κοινοβουλευτικού πολιτικού συστήματος, ένας σταθερός τρόπος ζωής, η βιομηχανική παραγωγή, η γραφή και οι τηλεπικοινωνίες ως ανώτατες βαθμίδες της επικοινωνίας.

Ο αντίποδας σε ένα τέτοιο σύστημα αξιών παρουσιάζεται ως μία ανοργάνωτη και αποσπασμένη ομάδα, που ζει απομονωμένη, που δεν θέλει να τηρήσει νόμους που άλλοι έξωθεν θέλουν να τους επιβάλλουν, που πιστεύει σε άλλο \ πολλούς θεούς, δεν έχει σταθερή κατοικία, ζει απ ό,τι παράγει η γη.⁵⁹

Ο επεκτατισμός, η επιθετικότητα και άλλα γνωστά σε αρκετούς δυτικούς πολιτισμούς ως αξίες τους, η υπερβολική αγάπη για τα χρήματα, τα υλικά αγαθά, ο εγωκεντρισμός, η υπεροπτική σχέση του ανθρώπου με τη φύση και η εκμετάλλευσή της, δεν θα σχολιαστούν εδώ περαιτέρω, παρότι στα αντίστοιχα εκπαιδευτικά συστήματα γίνεται συχνά ελλιπής ή αποσπασματική αναφορά.⁶⁰

Όταν στα παιδιά, μέσα από τη διαπαιδαγώγηση και την κοινωνικοποίηση, δίνεται ένα σύστημα αξιών βασισμένο σε απόλυτες αντιθέσεις και διαχωρισμούς, στο οποίο υπάρχουν κυρίαρχοι και υποτελείς⁶¹, ανώτεροι και κατώτεροι, ικανοί και ανίκανοι, ευφυείς και ηλίθιοι, ισχυροί και ανίσχυροι, λευκοί και μαύροι, πλούσιοι και φτωχοί και

57 Lewontin, Richard: Are the races different?, in: Gill, Dawn; Levidow, Les / (Hrsg.): Anti-racist science teaching; London: Free Association Books; 1987

58 Bonnett, Alastair: Radicalism, Anti-racism and Representation, Routledge, London; New York: 1993

59 Melber, Henning: Rassismus und eurozentrisches Zivilisationsmodell: Zur Entwicklungsgeschichte des kolonialen Blicks. In: Otger Atrata u.a. (Hg.): Theorien über Rassismus, Berlin / Hamburg 1989

60 Oldman, David: Plain-speaking and pseudo-science: the „New Right“ attack on anti-racism, in: Troyna, Barry / (Επιμ.): Racial inequality in education; London: Tavistock Publications; 1987

61 Melber, Henning: Rassismus und eurozentrisches Zivilisationsmodell: Zur Entwicklungsgeschichte des kolonialen Blicks. In: Otger Atrata et.elli. (Hg.): Theorien über Rassismus, Berlin / Hamburg 1989

όλοι αυτοί υπάρχουν έτσι, επειδή «βιολογικά σε τελική ανάλυση πρέπει να είναι έτσι», τότε δυστυχώς δημιουργούμε «εν δυνάμει ρατσιστές», τότε είναι δύσκολο να μη γίνεις ρατσιστής.⁶²

Άλλωστε οι καταγγελίες για αρνητικές διακρίσεις μεταξύ νεαρών συνομηλίκων καταγράφονται στη διεθνή βιβλιογραφία πολύ διαφωτιστικά⁶³.

Τους σκοπούς μιας τέτοιου είδους εκπαίδευσης πολύ εύστοχα ο John Willinsky⁶⁴ χαρακτηρίζει με τη φράση «Μαθαίνοντας πώς να διαιρούμε τον κόσμο» αναφερόμενος όχι στο παρόν αλλά γενικά στον αστικό δυτικό πολιτισμό και ειδικά στις παντοδύναμες αυτοκρατορίες και στις εκπαιδευτικές τους πολιτικές σε σχέση με τις αποικίες τους. Δυστυχώς όμως ο χαρακτηρισμός παραμένει εξαιρετικά επίκαιρος και οι συνειρμοί αναπόφευκτοι, οι δε καρποί αυτής της εκπαιδευτικής αποστολής⁶⁵ -συνειρμικά κατά τη θρησκευτική αποστολή- αποδίδουν ακόμα ως σοφά αποξηραμένες τροφές στις αποθήκες των πλούσιων μητροπόλεων που κατά περίπτωση καταναλώνονται λειτουργώντας καταλυτικά. «Θα έδινα και την τελευταία δεκάρα για την εκπαίδευση», είπε ο Νέλσον Μαντέλα κατηγορηματικά στην πρώτη του ομιλία μετά την απελευθέρωσή του.

Προφανώς απέχουμε σ' αυτό το επίπεδο προβληματισμού πολύ από τον προβληματισμό περί ανοχής, διότι προϋποθέτει τις στοιχειώδεις παραδοχές ότι ο Άλλος -και τα μέλη των ομάδων που σχηματίζει- είναι άνθρωπος, ισότιμος και έχει το δικαίωμα να έχει άποψη και να είναι πολίτης. Ο Michael Walzer⁶⁶ επισημαίνει πως «η ανοχή αναφέρεται στην αποδοχή του διαφορετικού στη φυλή, στο φύλο, στο χρώμα, στην παράδοση και στις περί του μέλλοντος αντιλήψεις». Ενώ η ανεκτικότητα αποδέχεται την προτεραιότητα –στην ισότιμη διαμάχη των ιδεών- των μηχανισμών και της διαδικασίας νομιμοποίησης έναντι εκείνων της καταστολής και της καθημερινότητας της βίας. Πρόκειται δηλαδή για ανοχή σε όλα τα πεδία κοσμοθεωρίας και ιδεολογίας, όπως θρησκευτικά και πολιτικά. Στη σημερινή δε εποχή «της παγκοσμιοποίησης και της υπέρβασης των στενών ορίων του εθνικού κράτους, η ανεκτικότητα εκδηλώνεται ως αποδοχή της πολυπολιτισμικότητας, της συμβίωσης, του αλληλοεπηρεασμού και της διαπλοκής διαφορετικών πολιτισμικών συστημάτων»⁶⁷.

Στην περίπτωση της υιοθέτησης ρατσιστικής αντίληψης του κόσμου «οι Άλλοι» δεν έχουν γίνει ακόμα αποδεκτοί ως ομοειδείς δηλαδή ως άνθρωποι, πόσο μάλλον ως ισότιμοι ή ως δημιουργοί πολιτισμού.

Ένα πολύ σημαντικό θέμα είναι και το θέμα της ευθύνης που η Pat Schipman πολύ εύστοχα επισημαίνει ότι είναι και ατομική και συλλογική. «Είμαστε συλλογικά υπεύθυνοι για τις απαράδεκτες συνθήκες στις οποίες ζουν τόσοι πολλοί άνθρωποι, για τις ευκαιρίες που δεν προσφέρονται, για τις δυνατότητες που δεν παρέχονται, για την

62 Kalpaka, Annita & Raethzel, Nora (Hg.): Die Schwierigkeit, nicht rassistisch zu sein. Rautenberg Verlag, Berlin 1990.

63 Συνεντευκτής: Υπάρχει ένταση μεταξύ των Hispanics (ισπανόφωνοι λατινοαμερικάνικης καταγωγής κάτοικοι ή πολίτες των ΗΠΑ) και των Αμερικανών;

- Μαρμπέλλα: Όχι, οι ομάδες δεν αναμειγνύονται.

- Συνεντευκτής: Δεν αναμειγνύονται οι ομάδες;

- Όχι, γιατί προσπαθούν να μας μειώσουν..... Πολλούς από μας και μένα μαζί, μας αποκαλούν πράγματα.

Seller M.& L.Weis: Beyond Black and White, State University of New York Press, New York 1997,σελ 26.

64 Willinsky, J.: Learning to divide the world. University of Minnesota Press, Minneapolis, (1950) 1998.

65 Οπ.π.:σελ.89.

66 Ουόζερ, Μ.(Walzer.M): Περί ανεκτικότητας, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1998, σελ.39.

67 οπ.π.

εκπαίδευση που δεν υπήρξε ποτέ διαθέσιμη. Αυτές οι καταστροφές είναι δικό μας σφάλμα, που πρέπει να το αναγνωρίσουμε και να το επανορθώσουμε»⁶⁸.

Οι στρατηγικές κατά του ρατσισμού ομαδώνονται σε δράσεις πολλαπλών επιπέδων που λειτουργούν παράλληλα και συμπληρωματικά:

1. Παρέμβαση και πρόληψη κατά του ρατσισμού και της βίας, σε επίπεδο όλων των μελών της κοινωνίας με πληροφόρηση, ενημέρωση, αλλαγή νοοτροπίας και αποδόμηση στερεοτύπων
2. Σχεδιασμός πολιτικής κατά της θεσμικής διάκρισης και της δομικής βίας
3. Δράσεις κατά του καθημερινού ρατσισμού σε επίπεδο όλων των μελών της κοινωνίας.
4. Δημιουργία θεσμών δια βίου εκπαίδευσης.⁶⁹

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΜΜΕ

Το βιβλίο αποτελεί ένα σχεδόν θεοποιημένο μέσο πληροφόρησης και επικοινωνίας που μέσα από το κείμενο, την εικόνα ή και τα δύο, στέλνει μηνύματα. Όταν τα βιβλία που απευθύνονται σε παιδιά ή νέους κρύβουν μέσα στο κείμενό τους αρνητικά μηνύματα ή λανθασμένες πληροφορίες για άλλους πολιτισμούς, λαούς, γλώσσες, αλλά και για μεμονωμένα άτομα, τότε παραχαράσσουν την ιστορία, διαστρεβλώνουν την αλήθεια και την πραγματικότητα, δημιουργούν και προωθούν λανθασμένα κριτήρια σκέψης και καταστρέφουν τα θεμέλια της λογικής τους και της επιστημονικής τους σκέψης. Αυτά τα φορτισμένα βιβλία τα «biased books» όπως τα χαρακτηρίζει η Gillian Klein⁷⁰ δημιουργούν προκαταλήψεις στα παιδιά, προβάλλοντας αρνητικά στερεότυπα, δηλητηριάζοντας τον ψυχικό τους κόσμο και παραπλανώντας τη λογική τους.

Μία τυπολογία ρατσιστικής επιχειρηματολογίας κατά τον Becker⁷¹ ομαδοποιεί τα ρατσιστικά πρότυπα, όπως εμφανίζονται σε βιβλία για παιδιά και νέους που προφανώς ισχύουν και για όλα τα μέσα μαζικής επικοινωνίας και πληροφόρησης, ως σύνδρομα:

- **Το σύνδρομο της απόθησης/ αποφυγής.**

Η διάκριση σε βάρος ενός ή περισσότερων ανθρώπων αποσιωπείται, δεν αποτελεί πρόβλημα προς επίλυση, ούτε καν «γίνεται αντιληπτό».

- **Το σύνδρομο της βιολογικοποίησης.**

Συναντήσεις και αντιπαραθέσεις φυλών/ λαών/ ατόμων εξηγούνται με μια λαϊκιστή προσέγγιση της θεωρίας του Δαρβίνου. «Ο ισχυρός νικάει τον αδύναμο», τα ατομικά χαρακτηριστικά αντικαθίστανται από εξωτερικά εθνοτικά γνωρίσματα.

- **Το σύνδρομο της εναρμόνισης.**

Ο «κατώτερος» μέσα από μία διαδικασία «ωρίμανσης», «καταφέρνει να αλλάξει» και να περάσει από την «αρνητική» κατηγορία στη «θετική».

- **Το σύνδρομο της όασης.**

Ένα και μοναδικό άτομο από την «αρνητική» ομάδα έρχεται σε αντιπαράθεση με πολλούς άλλους, αποδεχόμενο τελικά τον τρόπο ζωής των άλλων.

68 Schipman, P.: Η εξέλιξη του ρατσισμού, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1998, σελ.452

69 Mullard, Chris: Antiracist Education. The Three O's. London. 1984.

70 Klein, G.: Reading into racism, Routledge, London/New York, σελ. 17.

71 Becker, J.: Das Gift der frühen Jahre, Lenox Verlag, Zuerich, 1993

- **Το σύνδρομο του ελλείμματος.**

Η ατομική και κοινωνική κατάσταση των ανθρώπων της «αρνητικής» ομάδας μετρείται συγκρινόμενη με τα υψηλά standards της «θετικής» ομάδας και συνήθως προκύπτει έλλειμμα.

- **Το σύνδρομο της βίας.**

Εμφανίζεται όταν πρόκειται για κινήματα απελευθέρωσης και διεκδίκησης δικαιωμάτων των «κατωτέρων», με παθολογικοποίηση, στιγματισμό και εγκληματοποίηση των πρωταγωνιστών αυτών των αγώνων.

- **Το σύνδρομο αποϊστοριοποίησης.**

Αποσπασματική παρουσίαση της ιστορίας του ατόμου σε σχέση με αυτή της ομάδας/έθνους, ή αποσπασματική παρουσία, ή αποσιώπηση της ιστορίας ενός λαού/έθνους/ομάδας.

Δεδομένου δε ότι τα ρατσιστικά πρότυπα στην παιδική και γενικά νεαρή ηλικία λειτουργούν ως ωρολογιακή βόμβα, απαιτούνται αντιρατσιστικές δράσεις ώστε να εξαλειφθούν εγκαίρως.

ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΑΝΙΧΝΕΥΣΗΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΜΜΕ

Ο αγώνας πολιτών, επιστημόνων, κοινωνικών ομάδων και κοινωνικών κινήματων κατά του ρατσισμού έχει φέρει αποτελέσματα και έτσι σε παγκόσμιο επίπεδο έχει μειωθεί η παρουσία του σε κραυγαλέες μορφές και χρησιμοποιούνται όλο και πιο συχνά μορφές λάθρου ρατσισμού είτε από άτομα, είτε από κοινωνικές ομάδες, έθνη ή και κυβερνήσεις κρατών, διεισδύουν αθόρυβα και είναι πολύ αποτελεσματικές.

Με τα παρακάτω κριτήρια δίνεται στους αναγνώστες και χρήστες των ΜΜΕ η δυνατότητα να αναγνωρίσουν και να διαπιστώσουν κρυμμένες ρατσιστικές εκφράσεις, ιδέες, στερεότυπα, προκαταλήψεις και διακρίσεις.

Τα κριτήρια που ακολουθούν δεν καταρτίστηκαν για να “αντιστρέψουν” την Ιστορία δηλαδή να εξιδανικευτούν οι “έγχρωμοι” και να υποδουλωθούν οι “λευκοί”, αλλά για να πάρουν τα πράγματα τη σωστή τους θέση. Δεν γίνεται δηλαδή προσπάθεια να αποσιωπηθούν ή να καλλωπιστούν καταστάσεις και γεγονότα, αλλά ούτε από την άλλη και να αναπαραχθούν σε βάρος κάποιων άλλων. Αναφέρονται σε σχολικά ή σε εξωσχολικά βιβλία, συμπεριλαμβανομένων και των λογοτεχνικών, και ΜΜΕ που απευθύνονται κύρια σε παιδιά και νέους.

Βασική πηγή αποτέλεσαν τα κριτήρια του Council on Interracial Books for Children New York που αποτέλεσαν και ουσιαστικό προσανατολισμό. Είναι διατυπωμένα υπό μορφή ερωτημάτων σηματοδοτώντας έτσι τη διερευνητική διαδικασία ανίχνευσης ρατσιστικών προτύπων στην οποία θα συμμετάσχει ο αναγνώστης, ο χρήστης ή καταναλωτής.

Τα κριτήρια ομαδοποιούνται σε τρεις ομάδες ως εξής:

A) Δίνεται μονομερώς έμφαση στις αξίες και στους τρόπους ζωής της οικείας ομάδας

B) Τάση για υποβιβασμό της εικόνας της άλλης ομάδας

Γ) Θεωρίες και απόψεις που εξηγούν και δικαιολογούν τις σχέσεις ανάμεσα σε διάφορες ομάδες

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ

Α) ΔΙΝΕΤΑΙ ΜΟΝΟΜΕΡΩΣ ΕΜΦΑΣΗ ΣΤΙΣ ΑΞΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ ΖΩΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΕΙΑΣ ΟΜΑΔΑΣ

1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

- Η επιλογή και παρουσίαση ιστορικών γεγονότων και εξελίξεων έγινε από ευρωκεντρική σκοπιά;
- Άλλες ήπειροι και λαοί υπάρχουν μόνο μετά την “ανακάλυψή” τους από τους Ευρωπαίους;
- Γίνεται αναφορά στην προαποικιακή περίοδο;
- Απελευθερωτικοί Αγώνες παρουσιάζονται ως στάσεις και πραξικοπήματα αντί ως επαναστάσεις;
- Η επαφή των άλλων λαών με τους Ευρωπαίους στο πέρασμα των αιώνων παρουσιάζεται ως ωφέλιμη για τις άλλες χώρες;
- Παρουσιάζονται άλλες χώρες ως εμπόδιο ή πρόβλημα για τους Ευρωπαίους ή τις τεχνολογικά προηγμένες και πλούσιες χώρες;

2) ΤΡΟΠΟΙ ΖΩΗΣ

- Παρουσιάζονται και αξιολογούνται θετικά μόνο ευρωπαϊκές ή απορρέουσες από αυτές αξίες, εξελίξεις, τρόποι ζωής, και θεσμοί;
- Παρουσιάζονται αυτοί οι τρόποι ζωής πάντα ως ανώτεροι ή καλύτεροι;
- Παρουσιάζονται επίσης ως νόρμες και πρότυπα για όλους τους λαούς;
- Παρουσιάζεται το επίπεδο ανάπτυξης της Ευρώπης και των άλλων προηγμένων τεχνολογικά και πλούσιων χωρών ως το υψηλότερο δυνατό σημείο ανάπτυξης;
- Παρουσιάζονται η εξουσία, η πρωτοβουλία και η ικανότητα λήψης αποφάσεων ως ικανότητες αποκλειστικά των Ευρωπαίων και ενδεχόμενα των πολιτών προηγμένων τεχνολογικά και πλούσιων χωρών;

3) ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Παρουσιάζονται τα οικονομικά, τεχνολογικά και βιομηχανικά επιτεύγματα των Ευρωπαίων και αντίστοιχα των προηγμένων τεχνολογικά και πλούσιων χωρών ως η κινητήρια δύναμη της Ιστορίας;

4) ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΑ

- Θεωρείται η μη ευρωπαϊκή γλώσσα “διάλεκτος” και ότι πρέπει να περιοριστεί ή να καταπιεστεί;
- Χαρακτηρίζονται μη Ευρωπαίοι “φυλές” και οι κατοικίες τους “καλύβες”;
- Χρησιμοποιούνται ευρωπαϊκές απόψεις (;) κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης για να περιγραφούν άλλες κοινωνίες υποτιμώντας και παραβλέποντας τις διαφορετικές κοινωνικές μορφές οργάνωσης και το πολιτισμικό κοντέξτ;

B) ΤΑΣΗ ΓΙΑ ΥΠΟΒΙΒΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΗΣ ΑΛΛΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

- Γίνεται αναφορά στην ιστορία της καταπιεσμένης ομάδας μόνο σε σχέση με τους Ευρωπαίους, μόνο στο περιθώριο ή αποσιωπείται;
- Υπάρχει εξήγηση των ιστορικών γεγονότων και από τη σκοπιά των καταπιεσμένων ομάδων;
- Γίνεται χρήση από την κυρίαρχη ομάδα χαρακτηρισμών όπως “ανθυγιεινή” ή “ερημική” για να περιγραφούν χώρες της υπόδουλης ομάδας, ενώ οι ίδιοι χαρακτηρισμοί δεν χρησιμοποιούνται σχεδόν ποτέ για την γεωγραφία της οικείας χώρας;
- Παρέχονται από ταμπέλες, χάρτες και την εικονογράφηση/φωτογράφιση μονομερείς πληροφορίες;
- Έχουν οι ήρωες της υπόδουλης ομάδας τα ίδια χαρίσματα, ιδιότητες, ικανότητες όπως και εκείνοι της κυρίαρχης ομάδας; Υπηρετούν τα ενδιαφέροντα της οικείας ομάδας ή αυτά της κυρίαρχης και γι αυτό επιβραβεύονται;

2) ΤΡΟΠΟΙ ΖΩΗΣ

- Συσχετίζεται συστηματικά και συνεχώς η υπόδουλη ομάδα με υπερβολική σεξουαλικότητα, μαγεία και μυστικισμό;
- Παρουσιάζονται οι τρόποι ζωής της καταπιεσμένης ομάδας με τρόπο αφελή και υπεραπλουστευμένο;
- Εκτιμάται ο τρόπος ζωής της καταπιεσμένης ομάδας σε σχέση με τον ευρωπαϊκό ή εννοούμενο ως δυτικό τρόπο ζωής ως δυσάρεστος, άχαρος, ακατάλληλος;
- Παρουσιάζονται ήθη και έθιμα, συνήθειες, γιορτές και επέτειοι της καταπιεσμένης ομάδας ως εξωτικοί;
- Παρουσιάζεται η προσέγγιση άλλων λαών στην ευρωπαϊκή ή στον τεχνολογικά προηγμένων και πλούσιων χωρών κουλτούρα ως επιθυμητή;

3) ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Παρουσιάζονται οι οικονομικές δραστηριότητες της καταπιεσμένης ομάδας κάτω από μη προνομιακή σκοπιά;
- Κατασκευάζονται ή αποσιωπούνται γεγονότα / στοιχεία που αφορούν στις οικονομικές σχέσεις της καταπιεσμένης ομάδας;

4) ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

- Χρησιμοποιεί ο συγγραφέας δύο μέτρα και δύο σταθμά που εκφράζονται και στη διατύπωση, όπως «βασιλιάς» για τους Ευρωπαίους και «φύλαρχος» για τους άλλους, οι «ιθαγενείς» απλά «σκοτώνονται» ενώ οι άποικοι «κατα-κρεουργούνται»;
- Χαρακτηρίζονται μη Ευρωπαίοι, ή ευρωπαϊκής καταγωγής και μη λευκοί συνήθως ως «τεμπέληδες», «προδότες» ή και με άλλα αντίστοιχα υποτιμητικά επίθετα;
- Υπάρχουν ιθαγενείς που είναι να μεν «ευγενείς», αλλά και «άγριοι»;
- Αποτελεί το «μαύρος» πάντα σύμβολο /συνώνυμο της υποτέλειας;

Γ) ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΟΥ ΕΞΗΓΟΥΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΟΥΝ ΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΜΑΔΕΣ

1) ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

- Παρουσιάζεται η αποικιακή περίοδος ως χρήσιμη για την καταπιεσμένη ή αποικισμένη ομάδα;
- Περιγράφεται η ευρωπαϊκή ανάμιξη ή των τεχνολογικά προηγμένων και πλούσιων χωρών στις εσωτερικές υποθέσεις χωρών του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου ως μεγαλόκαρδη ή ως απελευθερωτική πράξη;
- Δικαιολογείται ο ευρωπαϊκός επεκτατισμός ή αντίστοιχα των τεχνολογικά προηγμένων και πλούσιων χωρών σε αυτές τις χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου με τη δήθεν βιολογική και κληρονομική υπεροχή των προηγούμενων σε σχέση με τους άλλους λαούς;
- Αποσιωπείται η ιστορία αυτών των λαών πριν από την επαφή τους με τους Ευρωπαίους ή θεωρείται ως μη υπάρχουσα;
- Χαρακτηρίζεται μια χώρα του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου «άγνωστη» μέχρι να αντιληφθούν οι Ευρωπαίοι της ύπαρξή της;
- Παρουσιάζεται η εκδίωξη από τη χώρα / τόπο καταγωγής μεγάλων ομάδων αυτόχthonων λαών ως ηρωική πράξη και αποτέλεσμα των ακούραστων προσπαθειών των εποίκων;
- Διαφαίνεται η τάση να δίνεται το γεωγραφικό στίγμα μιας χώρας μόνο σε σχέση με την Ευρώπη ή τις ΗΠΑ αντί σε σχέση με άλλες περιοχές / χώρες με τις οποίες υπάρχει μακρύτερη ιστορική σχέση;
- Παρουσιάζονται μια ομάδα / χώρα / λαός με τρόπο ώστε να φαίνονται ανίκανοι να εξελίξουν και να διατηρήσουν μια σταθερή κοινωνία πριν τους το διδάξουν οι Ευρωπαίοι;
- Δικαιολογούνται αποικιακές ή ιμπεριαλιστικές πράξεις με τη χρήση εκφράσεων όπως «απολίτιστοι», «οπισθοδρομικοί», «πολεμικοί», «εχθρικοί», «ειδωλολάτρες»;
- Παρουσιάζονται εσωτερικά προβλήματα πρότερων αποικιών ως απόδειξη της ανικανότητας αυτών των λαών να αυτοκυβερνηθούν επιτυχώς;
- Χρησιμοποιούνται χάρτες, σχέδια και εικόνες για να δικαιολογηθεί ο ευρωπαϊκός επεκτατισμός σε «απολίτιστες» χώρες;

2) ΒΙΟΛΟΓΙΑ

- Παρουσιάζονται πολιτισμικές διαφορές ως κληρονομημένες από γενιά σε γενιά;
- Επικροτείται η άποψη ότι ούτως ή άλλως επιβιώνει ο πιο ισχυρός γιατί αυτό αποτελεί διαδικασία επιλογής της ίδιας της φύσης;
- Παρουσιάζουν τα φύλα με διαφορετικά επίπεδα νοημοσύνης και δεξιοτήτων;
- Ταυτίζονται σωματικά χαρακτηριστικά με διαφορετικά επίπεδα νοημοσύνης, ικανοτήτων και καταβολών;
- Υποβιβάζονται άνθρωποι και των δύο φύλων παρουσιαζόμενοι με έμφαση στα γεννητικά χαρακτηριστικά του φύλου τους;

3) ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

- Παρουσιάζεται η φτώχεια ως έλλειψη βιομηχανικών αγαθών για τα οποία οφείλουν να φροντίσουν οι Ευρωπαίοι;
- Ο δρόμος της εξέλιξης οδηγεί μόνο στις ευρωπαϊκές μορφές τεχνολογίας;
- Οι φτωχοί πάντα «δέχονται βοήθεια» με το να παίρνουν χρήματα;
- Πρέπει η ευρωπαϊκή οικονομική τάξη οπωσδήποτε να εξαπλωθεί και στις άλλες χώρες επειδή «αυτές μόνες τους δεν τα καταφέρνουν»;
- Αποτελούν «ο φιλελευθερισμός», το κυνήγι του κέρδους και ο ανταγωνισμός προϋποθέσεις για τη σφαιρική ανάπτυξη ή την ευδαιμονία ενός έθνους;
- Αποσιωπούνται ή απεινοχοποιούνται οικονομικά κίνητρα εκμετάλλευσης;
- Παρουσιάζεται η «αναπτυξιακή βοήθεια» ως καθαρά ανθρωπιστικό στοιχείο στις διεθνείς σχέσεις;

4) ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

- Ο κόσμος περιγράφεται μοιρασμένος σε «λευκό» και σε «έγχρωμο»;
- Απεικονίζονται οι μαύροι πάντα ως οι καλύτεροι αθλητές;
- Γίνονται διακρίσεις σε αξίες όσον αφορά ιδιοκτησία και τόπο κατοικίας, όπως «οικία / σπίτι» και «καλύβα»;
- Η Ευρώπη «αναπτύσσει» τον λεγόμενο Τρίτο Κόσμο;
- «Υποδέχονται» οι χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου τους τουρίστες από την Ευρώπη και τις άλλες προηγμένες τεχνολογικά και πλούσιες χώρες;

5) ΘΡΗΣΚΕΙΑ

- Θεωρείται ότι όποιος δεν είναι χριστιανικής πίστεως είναι αμαρτωλός;
- Δικαιολογείται κάθε αδικία με δήθεν προσπάθεια συνετισμού για να σωθούν οι ψυχές των «αμαρτωλών»;
- Παρουσιάζονται άλλες θρησκείες ως μαγγανεία, μαγεία, δεισιδαιμονία;
- Χαρακτηρίζεται η Ευρώπη ως ο τόπος από όπου ξεκίνησε η Ρεφορμασιόν και ως εκ τούτου είναι υπεύθυνη για την καθαρή χριστιανική θρησκεία παντού;
- Πρέπει η χριστιανική πίστη να εκδηλώνεται μόνο με έναν μοναδικό τρόπο παγκοσμίως;
- Ο Χριστιανισμός παρουσιάζεται με τέτοιο τρόπο που ο διάλογος με άλλους λαούς να φαίνεται προβληματικός ή ανήθικος;
- Παρουσιάζονται οι ευρωπαϊκές εκκλησίες ως «υπεύθυνες για τις νεώτερες εκκλησίες», ως δότριες και οι εκκλησίες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου ως εξαρτώμενες και παραλήπτες δηλαδή με τρόπο που να υποδηλώνεται η ύπαρξη πατερναλιστικής σχέσης;
- Θεωρούνται άγραφοι και συναισθηματικοί τρόποι έκφρασης της χριστιανικής πίστεως ως υποτελείς σε σχέση με την «βιβλική πίστη»;
- Υποτίθεται ότι ο Θεός επιτρέπει να υπάρχει μια μη ανατρέψιμη παγκόσμια τάξη, σύμφωνα με την οποία υπάρχουν φτωχοί και άρρωστοι άνθρωποι;
- Παρουσιάζονται τα πάθη των φτωχών και των καταπιεσμένων ως προνόμιο και θέλημα Θεού;
- Γίνεται διάκριση ανάμεσα σε «ειδωλολατρική προσευχή», «εβραϊκή προσευχή» και «σωστή προσευχή»;

- Παρουσιάζεται σε συναισθηματικά ιδιαίτερα φορτισμένες εικόνες χωρίς κανένα ενδοιασμό η παραδοσιακή αντίθεση ανάμεσα σε «μαύρο» και «λευκό», «αμαρτωλό» και «αγνό», «βρώμικο» και «άσπιλο»;

ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΜΕ ΑΝΑΠΗΡΙΑ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

- Θεωρείται ότι οι άνθρωποι με αναπηρία δεν έχουν δικαίωμα σε προσωπική ζωή;
- Θεωρούνται οι άνθρωποι με αναπηρία γενικά ανίκανοι, άσχετα με το είδος και τον βαθμό αναπηρίας που έχουν;
- Θεωρούνται οι άνθρωποι με αναπηρία γενικά επιζήμιοι και γι' αυτό δεν δικαιούνται ό,τι και οι χωρίς αναπηρία;
- Θεωρούνται οι άνθρωποι με αναπηρία κατώτεροι από τους χωρίς και συνεπώς δεν μπορούν να αποφασίζουν, να διαχειρίζονται τη ζωή τους, να είναι ισότιμοι πολίτες, να είναι ελεύθεροι;

Ζούμε σε ένα οικουμενικό χωριό και αυτό σημαίνει πως δεν μπορούμε πια να μένουμε απομονωμένοι από πολιτισμούς και λαούς με τους οποίους δεν είμαστε οικείοι ούτε φτάνει μόνο να αναστοχαστούμε, ενδεχομένως για τους Ευρωπαίους να νιώσουν και τύψεις για όσους μέχρι τώρα έχουν καταπιέσει⁷² αλλά και να ληφθούν αποφάσεις σε βάθος χρόνου που να αφορούν όλους, όπως είναι οι Αναπτυξιακοί Στόχοι της Χιλιετίας.⁷³ Μεταβαίνοντας από πολιτισμούς που κυριαρχούνται από Ευρωπαίους και Αμερικανούς σε άλλους μεγαλύτερης εθνοτικής ποικιλίας είναι επιτακτική ανάγκη αυτή η σημαντική αλλαγή να αντανakλάται στα ΜΜΕ και στα βιβλία. Για να ζήσουμε αρμονικά σ' αυτόν τον πλανήτη που γίνεται ολοένα πιο διασυνδεδεμένος και αλληλοεξαρτώμενος είναι απαραίτητο να χρησιμοποιήσουμε κάθε δυνατότητα να κατανοήσουμε ο ένας τον άλλο και μ' αυτόν τον τρόπο να μάθουμε να αποδεχόμαστε ο ένας τον άλλο.

Η προώθηση της πολιτιστικής και κοινωνικής διαφορετικότητας είναι ένα παγκόσμιο αίτημα και ειδικά τα βιβλία αντί να ενισχύουν παρωχημένες αξίες ή επικίνδυνες ιδεολογίες, μπορούν να μας παράσχουν το διανοητικό εργαλείο που θα μας οδηγήσει σε μεγαλύτερη ανεκτικότητα και κατανόηση. Πέρα από ζητήματα που μας απασχολούν, όπως η «πολιτική ορθότητα», διαπολιτισμικά και πολυεθνοτικά θέματα, θέματα των δύο φύλων, εναλλακτικές μορφές οικογενειακής ζωής, άτομα ποικίλων ικανοτήτων, τόσο σωματικών όσο και διανοητικών, προστίθεται και μια διαρκής έγνοια: η λογοκρισία των βιβλίων για παιδιά⁷⁴.

72 Wulf, Christoph: Violence, Religion and Civilization. Στο: Violence. Nationalism, Racism, Xenophobia. Dieckmann, B/ Chr. Wulf M. Wimmer (Eds). Waxmann Muenster/New York 1997. Σελ.. 41-48.

73 Τον Σεπτέμβριο του 2000 αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων συναντήθηκαν στα Ηνωμένα Έθνη για να απευθύνουν έκκληση ανάληψης δράσης για ένα «πιο ειρηνικό, ευήμερο και δίκαιο κόσμο». Αυτή η απόφαση που ονομάζεται Διακήρυξη της Χιλιετίας (Millennium Declaration) πλαισιώθηκε από μια σειρά θεμελιωδών αξιωματών ανάληψης δράσης από τις χώρες τόσο συλλογικά όσο και ατομικά. Οι αξίες στις οποίες δίνεται έμφαση προέρχονται από την χάρτα των Ηνωμένων Εθνών που οι εκπρόσωποι αναγνώρισαν ότι έχει διαχρονικό και οικουμενικό χαρακτήρα. Στην σχετικότητά του και εμπνευστική του ποιότητα σε έναν κόσμο ο οποίος δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση.

74 Παιδί σύμφωνα με την Ουνέσκο θεωρείται κάθε άνθρωπος νεώτερος των δεκαοκτώ ετών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adams Vannoy, M. (1996): *The multicultural imagination*, London, Routledge.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950): *The authoritarian personality*. New York, Harper and Row
- Apostle, Richard A.; Glock, Charles Y.; Piazza, Thomas; and Suelzle, Marijean (1983): *The Anatomy of Racial Attitudes*. Berkeley, University of California Press.
- Banton, Michael(1987): *Racial theories*. Cambridge: Cambridge University Press
- Becker, J.(1993): *Das Gift der frühen Jahre*, Zürich, Lenoz Verlag.
- Bondi, J.(2003): La lucha contra la corrupcion de las palabras: Lenguaje, politica y etica. In: Ciudadanias incocclusas, Vigil, N., Zariquiey ,R. (edit.), Pontificia Universidad Catolica del Peru, GTZ, Lima, pp.17-24.
- Cashmore, E. Ellis(1987): *The Logic of racism*. London, Allen & Unwin.
- Bonnett, Alastair(1993): *Radicalism, Anti-racism and Representation*. London ; New York, Routledge.
- Chenu, Bruno(1987): *L´apartheid comme théologie chrétienne*, in: Lumière et Vie; Lyon; (36), 181, pp. 71-84.
- Cox, Oliver C. (1948): *Caste, Class, and Race: A Study in Social Dynamics*. New York: Monthly Review Press.
- Drimmelen, Rob van (1987): *Le racisme, menace pour l´unité de l´humanité et pour l´unité de l´église*, in: Lumière et Vie, Lyon.
- Galtung J. (1969): *Violence, Peace and Peace Research* : Journal of Peace Research, pp. 167-191
- Gilroy, Paul(1987): *Problems in anti-racist strategy*; London: The Runnymede Trust.
- Glaser, Kurt, & Possony, Stefan Thomas (1979): *Victims of politics : the state of human rights* Columbia University Press, New York.
- Gordon, Paul-Dewsbury(1987): *Race, education and the press*. In: Issues in Race and Education, London.
- Hamilton,D.L.,(1981): *Illusory correlation as a basis for stereotyping*.In: D.Hamilton (Ed.), Cognitive processes in stereotyping and intergroup behavior Hillsdale, NJ:Erlbaum,(pp. 115-144).
- Jelloyin Ben T. (1998): *Ο ρατσισμός όπως τον εξήγησα στην κόρη μου*, Αθήνα, Νέα Σύνορα.
- Kalpaka, Annita & Raethzel, Nora (Hg.) (1990): *Die Schwierigkeit, nicht rassistisch zu sein*. Berlin, Rautenberg Verlag.
- Kimball Young (1927): “*Types of Prejustice*”. Introduction to Chapter 19 in: Source Book for Social Psychology. New York: A.A. Knopf) pp. 505-507
- Klein, G. : *Reading into racism*, London/New York, Routledge.
- Luepke R. (1981): «*Die Armen hungern-die Reichen helfen*». Zürich, Lenoz.
- Levidow, Les (1987): *Racism in scientific innovation*, in: Gill, Dawn; Levidow, Les / (Hrsg.): Anti-racist science teaching; London: Free Association Books.
- Lewontin, Richard (1987): *Are the races different?*, in: Gill, Dawn; Levidow, Les / (Hrsg.): Anti-racist science teaching; London: Free Association Books.
- Luswazi Nomfundo, P. (1985): *Sozialisationsbedingungen für die Aufrechterhaltung des Apartheid Systems* . Frankfurt, Verlag für Interkulturelle Kommunikation.
- Melber, Henning (1989): *Rassismus und eurozentrisches Zivilisationsmodell: Zur Entwicklungsgeschichte des kolonialen Blicks*. In: Otger Autrata u.a. (Hg.): Theorien ueber Rassismus, Berlin / Hamburg.
- Memmi Alb. (1992): *Rassismus*. Hamburg, Europäische Verlagsanstalt.
- Mullard, Chris(1984): *Antiracist Education*. The Three O’s. London.

- Oldman, David(1987): *Plain-speaking and pseudo-science: the „New Right“ attack on anti-racism*, in: Troyna, Barry / (Edit.): *Racial inequality in education*. London: Tavistock Publications.
- Phoenix, Ann(1993): *Black, White or Mixed Race*. London, Routledge.
- Pettman, Jan: *Whose Country is it Anyway? Cultural Politics, Racism and the Construction of Being Australian*. In: *Journal of Intercultural Studies*, V.9, No.1, June 1988.
- Seller M.& L.Weis (1997): *Beyond Black and White*, New York, State University of New York Press.
- Simpson, G. E. & Milton Yinger, G. (1985): *Racial and Cultural Minorities*. New York/London, Plenum Press.
- Sumner G. W. (1906) *Folkways : A study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores and Morals*, New York, Ginn & Co.
- Tajfel, H. (1969). *Cognitive aspects of prejudice*. *Journal of Social Issues*, 25, 79-97.
- Vickerey, W.E. & M.E.Opler (1948) : “ *Redifinition of Prejustice for purposes of Social Science Research*”, *Human relations*, Vol.1, No.4.
- Warner, Lyle G.; Dennis, Rutledge M. *Social Bias; Social Status; Test Results*. *Soc Forces*, 48, 4, 473-484, June 1970.
- Williams, Robin. M., Jr. (1947): *The reduction of intergroup tensions*. New York: Social Science Research Council.
- Willinsky , J. 1998.: *Learning to divide the world*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Woodward, K.(ed.) (1997): *Identity and difference*. The Open University, London, Sage.
- Wulf, Christoph(1997) :*Violence, Religion and Civilization*.In: *Violence. Nationalism, Racism, Xenophobia*. Dieckmann, B/ Chr. Wulf M.Wimmer (Eds). New York, WaxmannMuenster, pp.41-48.
- Έκο Ο. (1999): *Η έννοια της μισαλλοδοξίας*. Στο : *Η μισαλλοδοξία, Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών*. Αθήνα, ΕΞΑΝΤΑΣ
- Le Gof, Jacques (1999): «*Οι μεσαιωνικές ρίζες της μισαλλοδοξίας*». Στο: *Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών: Η Μισαλλοδοξία*. Αθήνα, Εξάντας.
- Lepenis, Wolf (1999): «*Μισαλλοδοξία – φρικτή αρετή*». Στο: *Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών: Η Μισαλλοδοξία*. Αθήνα, Εξάντας.
- Memel-Fote, Harris (1999): «*Ο άλλος και ο ίδιος*». Στο: *Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών: Η Μισαλλοδοξία*. Αθήνα, Εξάντας.
- Milner D. (1990): «*Φυλετική προκατάληψη*». Στο: Παπαστάμου Σ.(Επιμ.) *Διομαδικές σχέσεις*. Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, σελ. 64-112.
- Μπουρντιέ, Π. (1999): *Κείμενα Κοινωνιολογίας*. Αθήνα.
- Ουόζερ, Μ.(Walzer.M) (1990): *Περί ανεκτικότητας*. Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Prache, Denys (1996): «*Γεννηθήκαμε ρατσιστές;*» Αθήνα, εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗ.
- Romily, Jacqueline de (1999): «*Η Αρχαία Ελλάδα εναντίον της Μισαλλοδοξίας*». Στο: *Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών Η Μισαλλοδοξία*, Αθήνα,Εξάντας.
- Schipman, P. (1998): *Η εξέλιξη του ρατσισμού*. Αθήνα, Νέα Σύνορα.
- Segall M.H.,κ.α. (1994): *Διαπολιτισμική Ψυχολογία*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Yavetz, Zvi (1999): «*Ρωμαίοι και Έλληνες, Αιγύπτιοι και Εβραίοι*». Στο: *Παγκόσμια Ακαδημία Πολιτισμών Η Μισαλλοδοξία*, ΑΘΗΝΑ: Εξάντας
- Φεντ , Χ. (1989): *Κοινωνική ένταξη κι εκπαίδευση*. Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη.